

PERGAMENT & RUNSTENAR

Kulturarvspedagogik och äldre tider

Rapport från NCK:s vårkonferens 2010

NCK:S VÅRKONFERENS 2010
3-4 februari 2010 i Östersund, Sverige

PERGAMENT & RUNSTENAR **Kulturarvspedagogik och äldre tider**

KONFERENSRAPPORT

NCK, Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik/
The Nordic Centre of Heritage Learning
Box 709
SE- 831 28 Östersund
Telefon +46 (0)10 476 89 00
E-mail: info@nckkultur.org
www.nckkultur.org

NCK, Östersund 2010

Redigerad av: Sara Grut & Sofia Kling
Layout: Sara Grut

ISBN: 91-87276-32-1

FÖRORD

Sara Grut & Sofia Kling

För Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (NCK) har vårkonferensen har kommit att bli årets viktigaste evenemang. Det är under dessa dagar som NCK:s vision om att vara en arena för kulturarvspedagoger i hela Norden blir som tydligast. Konferensen är ett tillfälle att utbyta erfarenheter, att utmanas, mötas och inspireras. NCK:s femte årliga konferens anordnades den 3 och 4 februari 2010 och hade temat Pergament & runstenar. Kulturarvspedagogik och äldre tider. Konferensens huvudtalare kom från Sverige, Norge, Island, Frankrike, Kanada och Storbritannien och tillsammans bjöd de deltagarna på många inspirerande infallsvinklar till kulturarvspedagogisk förmedling av äldre historia. Dessutom hölls parallella seminarier med presentationer av pågående eller nyss avslutade, kulturarvspedagogiska, projekt. I den här rapporten presenteras såväl dessa presentationer som huvudtalarnas bidrag till konferensen.

INNEHÅLL

KEYNOTES - 5 -

TRENDS IN MUSEUM EDUCATION..... - 7 -

M. Christine Castle

STORMAKTSTIDENS ANDRA UPPGÅNG OCH FALL. GUSTAV VASA, GUSTAV II
ADOLF OCH KARL XII 1890–1920 - 17 -

Ulf Zander

MAKING THE MIDDLE AGES BETTER KNOWN. THE EXPERIENCE OF THE
EDUCATION DEPARTMENT OF THE ARCHIVES NATIONALES..... - 25 -

Christophe Barret

HVORDAN FORMIDLE MIDDELALDEREN?..... - 31 -

Ann Siri Hegseth Garberg

MAKING THE MOST OF ARCHAEOLOGY IN YORK. COMMUNITY AND LEARNING
WITH YORK ARCHAEOLOGICAL TRUST - 43 -

Jon Kenny

MEDIATING CULTURAL HERITAGE. IDEOLOGY AND NEW RESEARCH..... - 49 -

Gísli Sigurðsson

PARALLELLA SEMINARIER - 55 -

OMBYGGNATIONEN AV STOCKHOLMS MEDELTIDSMUSEUM..... - 57 -

Tina Rodhe

MINNESSTIMULERING PÅ JAMTLI - 59 -

Britt-Marie Borgström

EN JÄMTLÄNSK FÖRFATTARE OCH HANS HISTORIEBRUK..... - 69 -

Anna Engman

ATT SKAPA KONST UTIFRÅN ARKIV OCH FÖREMÅL - 75 -

Jim Hedlund och Bert-Ola Henriksson

Tal i samband med utdelandet av NCK:s pris, 3 februari 2010 - 77 -

KEYNOTES

TRENDS IN MUSEUM EDUCATION

M. Christine Castle

Phd, Editor, Museum Education Monitor

Where are things going in the field of museum education? To answer that I want first to look at this question: What is museum education and why does it matter? Then I want to explore themes that seem to be emerging in museum education and learning as seen through the research, publication, and resource listings of the *Museum Education Monitor* (MEM), a monthly e-newsletter. In particular I want to look at the trends of schooling, individual experience, community development/civic engagement, and critical museology that run through the work of museum educators worldwide; I have provided some examples from past and the most recent issues of the MEM. I will conclude with my thoughts on where museum educators might go from here.

Museum Education Monitor

Let me start by telling you a bit about the framework I am using – the *Museum Education Monitor*, or MEM – and the people it serves. MEM is a monthly electronic newsletter I started in 2004 to create a roadmap to new and current resources in museum education. By doing this I hoped to enhance the development of theory and practice in the field by both academics and museum workers. Right now there are about 500 subscribers, including a substantial number of museum education students on complimentary subscriptions. They are located primarily in the United States and Canada, but a significant number of subscribers are in the United Kingdom, Australia and New Zealand, several European countries (including Sweden), India, China, and Brazil. Generally these are individual museum workers and students, although some university and museum departments subscribe. Because recipients are free to share their electronic copy of MEM with others in their immediate organization, I estimate that each issue is forwarded to and perhaps read by at least a thousand people.

A brief aside: Although I sometimes use the royal we, in fact MEM is just me, although several correspondents and researchers around the world are regular contributors. I started *Museum Education Monitor* in 2004 in response to the findings of my doctoral research on museum teachers. Without access to the broader world of teaching practice in settings other than their own institution, interpreters, docents, and educators were, in Lee Shulman's words, "trapped in a solipsistic universe in which only their own experiences [are] poten-

tially educative.”¹ (Solipsism is the belief that the only thing somebody can be sure of is that he or she exists, and that true knowledge of anything else is impossible.) I wanted to see what would happen for museum educators and museum education if that universe could be expanded beyond the doors of their own institution, beyond their city, their state, even their country.

How Do We Define Museum Education and Learning?

Let’s start by looking at how we have defined museum education and learning in Canada. Most research being done by Canadians on learning in museums proposes some working definition. For example, David Anderson at the University of British Columbia adopts a broad theoretical framework in which learning is regarded as “both a process and a product that encompasses several dimensions, including socio-cultural, cognitive, aesthetic, motivational, and collaborative aspects of learning.”² In the *Manual of Museum Learning* Barry Lord proposes that museum learning is

a transformative experience in which we develop new attitudes, interests, appreciation, beliefs, or values in an informal, voluntary context focused on museum objects. Museum learning may be aided by interpretive texts, hands-on activities, and interactive information technology, but for all collecting institutions learning will be focused on the objects in the museum’s collection that are presented either for appreciation in themselves or as evidence of a larger subject.³

Yet museum workers still grapple with the distinction between education and learning. The response to my request on Canadian museum listservs for examples of learning projects suggests that many museum workers equate learning with formal educational offerings such as curriculum-based school programs or professional development for staff and volunteers. Antoinette Duplessis, at Joseph Schneider Haus, represents the view of many when she writes:

My own personal view is that we can’t really know that people are ‘learning’ from us! ... We have no way of measuring learning in Museums (unless we have repeat visitors and we interview them) and I wouldn’t really want to. That’s what schools do and happily museums are very different from the school system! ... we provided curriculum related school programs but we weren’t hung up on whether or not the children learned and really believe they had a better experience for it, as we didn’t come across as teachers trying to ‘teach’ the ‘students.’ What we tried to do ... was create a spark for our visitors in our programming that hopefully would send the children and any visitor off with the desire to know more and hopefully they would follow up on this or ... over time connections would be made for them and they would realize what they had ‘learned.’⁴

At the national level in Canada, the Department of Canadian Heritage’s 2005 “Discussion Guide: Towards a New Museum Policy” does not mention learning. The Canadian Museum Association’s newly approved definition of museums describes functions that resemble the outcomes of learning: “[museums] engage their visitors, foster deeper understanding and promote the enjoyment and sharing of authentic cultural and natural heritage,” but empha-

¹ L.S. Shulman, “Theory, Practice and the Education of Professionals”, *Elementary School Journal* 98, no. 5 (1998): 511–526.

² D. Anderson et al., “Children’s Museum Experiences: Identifying Powerful Mediators of Learning”, *CURATOR, The Museum Journal* 45, no. 3 (2002): 213–231.

³ B. Lord, “What Is Museum-Based Learning?”, in *The Manual of Museum Learning*, ed. B. Lord (Lanham, MD: AltaMira Press, 2007), 13–19.

⁴ Personal communication. February 2005.

sizes that museums are “educational institutions” that “provide a physical forum for critical inquiry and investigation.” Researchers argue that their work is frustrated by the lack of a systematic national approach. “How can we provide comprehensive answers without a cohesive, central agenda?” they ask.

What’s Happening in Other Countries?

The situation in Canada stands in stark contrast to what is available in both the United Kingdom and the United States, the two countries best represented in MEM. In the U.K. the “Inspiring Learning for All” campaign offers museum workers a clear definition of learning:

Learning is a process of active engagement with experience. It is what people do when they want to make sense of the world. It may involve the development or deepening of skills, knowledge, understanding, awareness, values, ideas and feelings, or an increase in the capacity to reflect. Effective learning leads to change, development and the desire to learn more.⁵

“Generic learning outcomes,” or GLOs, build upon this definition (Figure 1).

Figure 1

(Source: <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/toolstemplates/genericlearning/index.html>)

A framework of “good practice processes,” supplemented by checklists of questions, sample actions, and possible evidence, helps museums, libraries, and archives achieve the GLOs (Figure 2).

⁵ Inspiring Learning for All: What is Learning?, <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/learning> (accessed 11 May 2010).

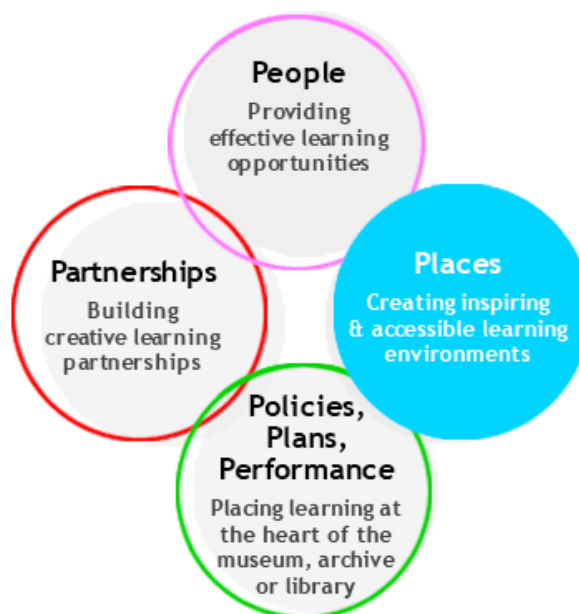

Figure 2

(Source: <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/framework/>)

In the United States, the Institute of Museum and Library Services (IMLS), in a recent document titled *Charting the Landscape, Mapping New Paths: Museums, Libraries, and K-12 Learning*, defines learning as

Growth (usually a gain) in any dimension where experience mediates knowledge, skill, attitude, or behavior. For IMLS, learning is not limited to information-based constructs, but includes domains such as the cognitive, affective, social, physiological, kinetic, aesthetic, behavioral, and many others. Learning is an individual phenomenon that happens through the vehicle of formal or informal (but not necessarily unstructured) experience. Education, by distinction, is the process that strives to create learning.⁶

The document goes on to distinguish between free-choice learning, formal learning, informal learning, inquiry-based learning, lifelong learning, object-based learning, and self-directed learning. Although less fully developed than the British examples, the American “New Model for Learning” (Figure 3) visually represents the anticipated place of museums and learning in society.

⁶M.L. Semmel, *Charting the Landscape, Mapping New Paths: Museums, Libraries, and K-12 Learning* (Washington, DC: Institute of Museum and Library Services, 2004).

Figure 3

(Source: http://www.imls.gov/pubs/pdf/Charting_the_Landscape.pdf)

These models represent different visions of museums and their place in society for the two countries, but what they both offer is, as one participant in the British project writes, “a common language and framework to demonstrate to more traditional learning providers the unique contribution that museums, archives, and libraries make to the learning agenda ... It will also help us to make more effective bids for external funding as we can now demonstrate learning outcomes.”⁷

What Are the Trends in Museum Learning?

Despite the absence of a shared international vision, museum workers and academics continue to research and write about museums and learning. In even my rather cursory review for this talk, I found a wide variety of projects either underway or recently completed. What are the trends? You are probably expecting me to talk about Web 2.0 and social media here. But I believe that these are tools that can be used by those working within any of the thematic trends. Instead I want to focus on what I see as the major thematic trends – and really, many of them are not new!

These thematic trends are

- schooling,
- individual experience,
- community development and civic engagement, and
- critical museology

Schooling

“Schooling” describes what we have traditionally meant by museum education: programs that transfer and exchange knowledge in a systematic manner, especially, but not restricted to, programming for schools and young people.⁸ This work is often related to the school

⁷ Research Centre for Museums and Galleries, *The Generic Learning Outcomes System: Measuring the Outcomes and Impact of Learning in Museums, Archives, and Libraries: The Learning Impact Research Report* (Leicester, UK: University of Leicester, 2005).

⁸ Canadian Museums Association, *The Workforce of the Future: Competencies for the Canadian Museum Community — Supplement: Profiles for Functional Competencies* (Ottawa, Canada: Canadian Museums Association, 1999).

curriculum or focuses on the effectiveness of the teaching and learning that take place in museums. Evaluations of learning abound in the pages of MEM, from just about every country in which there is a MEM subscriber. We see Heather Chelmecki's study at the School of the Art Institute of Chicago, looking at youth engaging with art in the classroom and in the museum while meeting curriculum standards.⁹ We see the Quality Field Trip Summit in Cleveland, Ohio, which actively explored the current research and thinking in planning, designing, implementing, and evaluating field trips.¹⁰

Experience

The experience stream describes trends that are related to the work of philosopher John Dewey¹¹ and those who have followed in his footsteps, such as David Kolb and his work on learning styles,¹² Donald Schon and his work on reflective practice,¹³ and even Howard Gardner's work on multiple intelligences.¹⁴ The ideas of access to experience, inquiry, and meaning-making run through these studies. *Individual* experience is key. Irene Rahm, at the Université de Montréal, studied meaning-making in a science centre through a detailed ethnographic analysis of interactions among several youths and a curator at one exhibit.¹⁵ Rahm goes beyond conversation to analyze gestures, manipulation of exhibits, groupings, and other interactions. She emphasizes the unpredictability of learning, which is "very much at the heart of the matter if we perceive learning as a continuous process of becoming rather than the mere accumulation of facts."¹⁶

Glenn Sutter, at the Royal Saskatchewan Museum, studied the learning that took place at a Youth Forum on Sustainability in order to "better understand the meanings participants make of their experiences...the findings of this research will help increase our ability to deeply engage youth, teachers and community partners in scientific research and action-oriented approaches to sustainability education."¹⁷

At the Art Gallery of Ontario, Austin Clarkson and Douglas Worts studied visitors' creative responses to artworks with the intent of fostering visitor creativity.¹⁸ They found that facilitating an imaginative engagement with an artwork resulted in meaningful and memorable aesthetic experiences for a broad range of the visitor population. As Clarkson and Worts note, "The [visitor response] cards further indicate that by facilitating and respecting the

⁹ H. Chelmecki, "If They're Going to Tell Me What to See, What's the Point? Inviting Teenagers to Engage with and Interpret Museum Art", *Museum Education Monitor* April/May (2009).

¹⁰ M. Storksdieck, D. Robbins, and S. Kreisman, *Results from the Quality Field Trip Summit: Extreme Field Trips – LEADing the Way* (Cleveland, OH: University Circle, 2007).

¹¹ J. Dewey, *Experience and Education* (New York: Collier Books, 1963).

¹² D. Kolb, *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984).

¹³ D.A. Schon, *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action* (New York: Basic Books, 1983).

¹⁴ H. Gardner, *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (New York: Basic Books, 1993).

¹⁵ J. Rahm, "Multiple Modes of Meaning-Making in a Science Center", *Science Education* 88 (2004): 223–47.

¹⁶ *Ibid.*, 243.

¹⁷ G. Sutter, "Education for Action: Examining the Experiences and Thinking of Participants in a Youth Forum on Sustainability", *Museum Education Monitor* June (2005).

¹⁸ A. Clarkson and Douglas Worts, "The Animated Muse: An Interpretive Program for Creative Viewing", *CURATOR, The Museum Journal* 48, no. 3 (2005): 257–280.

aesthetic experience of viewers at large, the museum is regarded by the public as having greater relevance to the community ...”¹⁹

Looking now at the “Recent Theses, Dissertations & Major Papers” section of the January 2010 issue of *Museum Education Monitor*, we see Diana Pinus’s work on interactive exhibits in a science museum as tools for learning,²⁰ Sarah Moffitt writing on best practices for promoting learning experiences for preschool children,²¹ a thesis by Kelly Williams on creating engaging experiences for novice audiences,²² and Latham’s study of numinous experiences with museum objects, which directly references the work of John Dewey.²³ This stream is still an active one! Let me now turn to look at the ongoing trend of community development and civic engagement.

Community development and civic engagement

Here the focus is on groups of people within the community rather than the individual. It is here that we see increased interest in the many audiences the museum serves and how the museum may contribute to their lifelong learning and development as citizens. Some of this may stem from Vygotsky’s idea of social learning,²⁴ but Dewey and even Paulo Freire²⁵ are philosophers who are invoked in this theme relating to their work on learning and the role of the citizen.

These same understandings are reflected by those of Web developers participating in a recent study by Soren and Lemelin. They documented an increasing focus by museums on “helping lifelong learners construct meaningful experiences as they browse museum Web sites.” Soren and Lemelin comment that “Web developers are creating quality online experiences by building a community of online and on-site users who cycle between virtual and physical museums.”²⁶

And in the January 2010 MEM we see Salgado’s “Designing for an Open Museum,” on interaction design,²⁷ and “Becoming Nunavummiuq,” by Heather Knapp, on the forging of cultural identity in the Far North through museum meaning-making.²⁸

¹⁹ Ibid., 278.

²⁰ D.A. Pinus, “Los módulos interactivos en un Museo de Ciencias como herramientas de aprendizaje científico” [Interactive Exhibits in a Science Museum as Tools for Learning] (PhD diss, Universidad autónoma de Madrid, 2009).

²¹ S.E. Moffitt, “The Impact of Parent Participation on Tours for Preschool-Aged Children in Art Museums” (MA Thesis, University of the Arts [Pittsburgh, PA], 2009).

²² K.K. Williams, “Welcome to the Museum! Creating Engaging Experiences for Novice Audiences” (MS Thesis, Bank Street College of Education [New York], 2009).

²³ K.F. Latham, “Numinous Experiences with Museum Objects” (Emporia [Kansas] State University, 2009).

²⁴ L.S. Vygotsky, *Mind and Society: The Development of Higher Mental Processes* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978).

²⁵ P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed* (New York: Continuum International, 2006).

²⁶ B. Soren and N. Lemelin, “Cyberpals!/Cybercopains”: A “Look at Online Museum Visitor Experiences”, *CURATOR, The Museum Journal* 47, no. 1 (2004): 55–81.

²⁷ M. Salgado, M., “Designing for an Open Museum: An Exploration in Content Creation and Sharing Through Interactive Pieces” (Doctor of Arts diss, University of Art and Design Helsinki, 2009).

²⁸ H.L. Knapp, “Becoming Nunavummiuq: Forging Cultural Identity Through Museum-Making” (MA Thesis, New York University, 2009).

There is, too, interest in the role of museum education in the development of communities within the museum. Nathalie Lemelin's research with educators at the Musée d'art contemporain de Montréal²⁹ built upon staff learning, resulting not only in professional development for the educators but also a heightened sense of empowerment. My own research at three Ontario sites³⁰ also served to demonstrate the existence of active and formative communities of practice amongst museum educators.

Critical museology

Moving to critical museology, we see that just because studies are about schools does not mean they necessarily follow a schooling model. In my opinion, the "new," or "critical," museology derives from the work done in critical pedagogy by writers such as Henry Giroux³¹ and Roger Simon,³² building on the work of Paulo Freire, who urged teachers and learners to question their practices and work towards meaningful change.³³ Brenda Trofanenko explores learning through the conversations of grade five students visiting the Glenbow Museum.³⁴ She concludes that students are capable of understanding how their learning is bound up in the historicity of museums and the contemporary challenges museums face. Students both accept and resist the authority of the museum when using it as a site for learning. Such learning can be facilitated, says Trofanenko, by revealing how the world is re-presented, named, displayed, owned, and protected within the museum context.

Roger Simon, of the Ontario Institute for Studies in Education at the University of Toronto, looks at the possibility of "intervention and engagement in public history through a multifaceted, collaborative approach" in the planning of a museum exhibition, "The Community of the Living and the Dead: The Legacy of the Vilna Ghetto, June 1941–September 1943." For Simon a museum is a "site of learning" to be used when trying to create a "convergence of ways of engaging the past."³⁵ Likewise, researchers and museum workers at the University of British Columbia's Centre for the Study of Historical Consciousness and the Musée des sciences naturelles in Lyon are working together to explore how studies in the field of historical consciousness can provide a framework to help develop museum exhibits and programs that reflect a greater appreciation for the visitor's understanding and relationship with history.³⁶

Returning to the January MEM, we see critical museology being embraced by students. Caroline Eichinger writes about the trends and implications of diversity within the museum workforce,³⁷ while children's museum exhibits and their impact on young visitors' expecta-

²⁹ N. Lemelin, "Participatory Action Research in a Contemporary Art Museum: Findings from a Researcher/Practitioner Partnership" (paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, 2002).

³⁰ M.C. Castle, "Interpreters, Docents and Educators: Ways of Knowing, Ways of Teaching in a History Museum, an Art Gallery, and a Nature Centre" (PhD diss., Ontario Institute for Studies in Education/University of Toronto, 2001).

³¹ C.G. Robbins, ed., *The Giroux Reader* (Herndon, VA: Paradigm, 2006).

³² R.I. Simon, *Teaching Against the Grain: Texts for a Pedagogy of Possibility* (Toronto: OISE Press, 1992).

³³ Freire, *Pedagogy of the Oppressed*.

³⁴ B. Trofanenko, "Interrupting the Gaze: On Reconsidering Authority in the Museum," *Journal of Curriculum Studies* 38, no. 1 (2006): 49–65.

³⁵ Personal communication, February 2005.

³⁶ Centre for the Study of Historical Consciousness, "Museum Practices and Historical Consciousness: The Vancouver/Lyon Working Group" (2005), <http://www.cshc.ubc.ca> (accessed June 2005).

³⁷ C. Eichinger, "Racial, Ethnic and Gender Diversity of the U.S. Museum Workforce: Trends, Implications and Solutions" (MS Thesis, University of Colorado at Boulder, 2009).

tions and memories are explored by Mishel Herrera.³⁸ “Media praxis” is taken up by Andrea Davis as a “useful interdisciplinary approach for reading and analyzing storytelling in a cultural institution.”³⁹

Understanding Trends

So I have talked about some trends that I see emerging in museum education: schooling, individual experience, community development, and critical pedagogy. Why should we bother with this? What advantage is there to better understanding what we are doing and what we mean by it?

On the one hand, we may be better off riding the latest trends. Having a broader understanding may encourage new ways of looking at what we do and allow us to work with others in ways that defy definition. On the other hand, without the discussion and consensus building required to identify and understand these thematic trends, we remain trapped by the implicit theories that underpin our work. As researchers and museum workers we are unable to grapple even with the essential differences between education and learning.

Museums and the learning domains

Yet trends do not arise solely from individual needs and wants. We know that what a society values is usually reflected in the policies of its government. Alan Thomas names three “domains” among which people move in order to learn: the Social Domain, the Learning Domain, and the Educational Domain.⁴⁰ He argues that people make individual and collective decisions about learning that are determined by time, culture, geography, accident, and other specific circumstances. However various these may be, these decisions have certain features in common.

Briefly, Thomas maintains that a person’s life is mainly conducted in the Social Domain, where activities are devoted to the satisfaction of his or her own needs. Groups such as tribes, countries, or nations form to provide mutual physical and psychological security. The key role associated with the Social Domain is that of citizen, because theoretically it includes all other social, economic, and political roles.

A person enters the second, or Learning Domain, when a need fails to be met and a new behaviour is sought. Not surprisingly, the key role in this domain is that of learner. Even though only an individual can learn, participation in groups can both stimulate learning and help identify learning needs. Therefore the secondary role is that of group member.

The third, or Educational Domain is entered when a person has an educational need, one that can be satisfied only by resorting to some part of an educational system. The dominant role in the Educational Domain is that of student. Accordingly, Thomas argues, the primary business of the Educational Domain is teaching. The significant difference between the student and the learner lies in the student’s surrendering to the teacher the right to evaluate his or her learning in the interest of public evaluation.

³⁸ M. Herrera, “Children’s Museums in the 21st Century: Creating a Public for Our Forums” (MA Thesis, New York University, 2009).

³⁹ A.D. Davis, “Media Praxis: Reading Cultural Institutions” (PhD diss, Michigan State University, 2009).

⁴⁰ A.M. Thomas, *Beyond Education: A New Perspective on Society’s Management of Learning* (San Francisco: Jossey-Bass, 1991).

In the Learning Domain, on the other hand, the teacher and the program are the first to be evaluated and, if necessary, changed if the learner does not learn what he or she wants to know. Thomas argues that art galleries, museums, parks, science centres, and so on belong in the Learning Domain, as “learning resources” provided by a government to meet the learning needs of its population. Returning to my earlier comments, we have seen the role government can play in determining trends in museum education in the United Kingdom, with its emphasis on social impact, and in the United States, with the accountability demanded by “No Child Left Behind” legislation. I suspect that Sweden’s longstanding interest in lifelong learning is supported not only by tradition but also by government funding and support. In China, a government newly enamoured with the idea of learning resources supports the country’s entry into museum education on a scale almost beyond imagining.

So what?

Why is an analysis of trends important? If we view museums as learning resources, then it is important that we know what we think people want and need to learn. We can then provide a means by which they can meet those goals that is consistent with our thinking. We know why we do things this way in our museum or gallery, although our neighbouring site does something quite different.

The development of trends must also be considered at the institutional level. Why are certain “trendy” things taken up by administrators and others ignored? Cathy Blackbourn, at the Ontario Museum Association says, “We’re learning things but our learning doesn’t seem to be translating into practice.” A former evaluator at the National Museum of Science and Technology and the Canadian Museum of Nature, Doug Hoy, explains that “it takes a lot of management confidence and board trust to do visitor studies and evaluation.” According to Hoy, learning research must have support at the top and be integral to the museum. Otherwise researchers encounter organizational and logistical barriers. Learning ends up being “ghettoized down in the Education Department.”

Museum Educators

What is it about those museum educators and academics who have broken out of this ghetto and found ways to control rather than be controlled by the latest trends?

Passion – They care deeply about what it is they do. For them, this is not a job but a calling.

Authenticity – They “know” and are true to themselves, their geographic place, their discipline, and their philosophy of museum education. That’s not to say they do not stretch themselves beyond their boundaries, but because they know who they are they are able to make deliberate decisions rather than simply tagging along or being buffeted about by the winds of change.

Power – They have either achieved power institutionally as museum directors or chairs of boards (some have become elected officials) or they understand and are able to use the seats of power.

In the end, those seeking the latest trends will be doomed to forever pursue them. Those secure and confident in themselves will create the future of museum education.

STORMAKTSTIDENS ANDRA UPPGÅNG OCH FALL. GUSTAV VASA, GUSTAV II ADOLF OCH KARL XII 1890- 1920

Ulf Zander

Docent i historia vid Lunds universitet, verksam vid Malmö högskola

Lützen är inte lika dimhöljt numera som det var för några årtionden sedan. Detsamma kan sägas gälla för Poltava. Några storslagna firanden på märkesdagarna är det inte fråga om, men i konditorierna, framför allt i Västsverige, serveras bakelser den 6 november och förra årets 200-årsminne av Karl XII:s nederlag fick viss uppmärksamhet. Fortfarande händer det att demonstrationer äger rum den 30 november i Lund, men i det stora hela utmärks Gustav II Adolfs och Karl XII:s dödsdagar numera av ett förstrött intresse eller rentav ligkiltighet.

Så har det inte alltid varit. Kring sekelskiftet 1900 användes dessa båda kungar liksom Gustav Vasa flitigt av nationalister som åberopade fornstora dagar, antingen för att varna för kontrasten mellan ett storslaget då och en depraverad nutid eller för att peka på kontinuiteten mellan det krigiska 1600-talet och den av andra anledningar framgångsrika moderna eran. Svenskarna och deras hövdingar ansågs med små resurser ha visat stort mod och utträttat stordåd med begränsade resurser.

I 1500-talets krönikor behandlades Gustav Vasas äventyr i Dalarna mycket sparsamt. Sekelskiftets historiker kunde tack vare källkritiken påvisa att flertalet av de berättelser som fått stor spridning genom tidningar, läroböcker och historiemåleri tillkommit under de närmast följande århundradena.¹ Detta avslöjande bidrog inte märkbart till att minska berättelsernas popularitet. En av höjdpunkterna i dalaäventyren, som dessutom var sann, var den blivande kungens vädjan till dalkarlarna i Mora. I slutet av 1800-talet tog man åter fasta på en sekelgammal idé om att odödliggöra denna avgörande händelse i nationens historia genom att sätta upp en staty vid stadens kyrkvall. Bildhuggaren Theodor Lundberg påbörjade arbetet, men ersattes snart av Anders Zorn. Han ville undvika de heroiska och inte sällan teatraliska gester som utmärkte många av sekelskiftets monument. Riksgrundaren fick inte bli en ”tea-

¹ S. Samuelsson, ”Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna”, *Historiska studier tillägnade professor Harald Hjärne på hans sextioårsdag den 2 maj 1908* (1908): 125-138.

tergubbe” och ett sätt att undvika det var att ta den historiska rekonstruktionen på fullaste allvar. Zorn vände sig till exempel med skärpa mot Lundbergs förslag att klä Gustav Eriksson i en modern morapäls. Men motivet fick inte enbart bli historiskt. Det skulle förmedla tidlösa och allmängiltiga egenskaper, i detta fall nationell befrielse från utländskt förtryck. Zorn för- enade dessa krav genom att framställa Gustav Eriksson i ett av hans svåraste ögonblick. Han har i vanmakt ryckt av sig sin baret och vädjar med blottat huvud till dalkarlarna att göra uppror. Framgången tycks vara avlägsen, men konstnären har smugit in ett subtilt budskap av Mora som befrielsehistoriens centrum. Att den blivande kungens misslyckande så småningom kommer att förbytas i triumf framgår av den vind från norr som tagit tag i hans enkla vad- malsrock. För sekelskiftets skarpsynte och minnesgode iakttagare stod det klart att Zorn syftade på Peder Swarts krönika. I den stod att det alltid var nordanväder när Gustav Eriksson och dalkarlarna förhandlade; i Dalarna förebådade nordanvinden hjälten.

Att föreviga riksgrundaren i brons var ingalunda en ny idé. Landets första statyer, Pierre- Hubert L'Archevêques ärestoder över just Gustav Vasa och Gustav II Adolf, invigdes i Stockholm 1774 respektive 1796. Minnesfiranden och jubileer över dem arrangerades 1621, då 100-årsminnet av kung Göstas utnämning till riksföreståndare firades, och traditionen hölls vid liv under 1700- och 1800-talen.² Fram till 1800-talets slut bestod minnesfesterna av fosterländskt och religiöst innehåll. Festföremålen skulle vara protestantiska och nationella föredömen, två krav som den förste och den andre Gustav uppfyllde. Att Gustav II Adolf motsvarade det i Bibeln omnämnda ”Lejonet från Norden” var ett gångbart påstående både i 1630-talets krigspropaganda (”Der Löwe aus der Mitternacht”) och i sekelskiftets nationella retorik. Orsaken till detta kan förklaras av att 1600-talets historieskrivare hade ägnat sig åt en liknande verksamhet som flertalet av det sena 1800-talets svenska nationalister. Företrä- darna sökte finna det stolta ursprunget till sitt folks storhet och avfärda påståenden från om- världen om att Sverige var mindre kulturellt utvecklat än andra länder. Tvärtom. Sverige var en nation med ljusa framtidsvisioner, en uppfattning som utgick från att den svenska industrin skulle vara fortsatt framgångsrik. I takt med att dessa profetior vann fler anhängare fick an- demeningen i 1600-talets göticism – att Sverige hade en särställning bland nationerna – för- nyat liv. Svenskarnas nya världshistoriska utmaning var inte att militärt besegra Rom, ”papis- ter” eller något illasinnat grannfolk, utan en strävan efter att framöver tillskansa landet en ledande roll i den tekniska och industriella utvecklingen. Vad var då mer lämpligt än att an- knyta till förra gången ”då ärat Ditt namn flög över jorden”?

För en sentida betraktare är samstämmigheten iögonfallande. Uppskattningen av den förste och den andre Gustavs gärningar var så gott som total på offentlighetens arenor. Att man i samtiden var medveten om denna stora enighet framgår bland annat av en kommentar som en av jubileumsskribenterna fällde om Gustav Vasas eftermäle: Riksgrundaren var enväldig, och det var även historikernas positiva domslut över honom och hans regeringstid.³ Foster- landsvännerna behövde heller inte nämnvärt bekymra sig över de radikala kritiker av Gustav II Adolf som fortfarande gjorde sig påmind. Det skulle, skrev en av kungens levnadstecknare, alltid finnas en stor skara ”ärliga målsmän” som gjorde guldkonungen rättvisa i sin historie- skrivning.⁴ Därtill sökte man finna nya infallsvinklar för de grupper som var fosterlandsäls- kande men som kunde tänkas ha svårt att identifiera sig med beslutsfattare och fältherrar. Till exempel anade författaren Fredrik Nycander att Sveriges damer inte fullt ut uppskattade

² N. Ahnlund, *Gustav Adolf den store* (1932): 161.

³ O. Sjögren, *Gustaf Vasa. Ett 400-års-minne* (1896): 548.

⁴ H. Wieselgren, ”Gustaf II Adolf”, *Ord & Bild* (1894): 568.

de många hyllningarna av Gustav II Adolfs krigiska talanger. Hans "kvinnliga" alternativ var en romantisk dikt om Ebba Brahes väntan på sin hjälte.⁵

Att Gustav II Adolf framställdes i smör och marsipan vid samma tid, vilka bara var två av flera tecken på ett tilltagande kommersialisering av stormaktstiden, tycks inte nämnvärt ha stört kungaminnenas tillskyndare. Däremot blev reaktionen häftig när man i ett särskilt jubileumsnummer av *Söndags-Nisse* använde humorn som vapen. Skämttidningens medarbetare skred till verket genom att på allehanda vis driva med Gustav Vasas. Den fosterländska poesitraditionen parodierades med hjälp av ny text till Esaias Tegnér's "Kung Karl den unge hjälte" och genom en presentation av alla de evenemang som gick av stapeln under jubileet. Med osvicklig precision riktade de in sig på de oklarheter som fanns i den historiska forskningen om Gustav Vasas. Dalaäventyrens och många av de bevarande föremålens äkthet sattes under lupp. Vidare hette det i skämttidningens förment källkritiska genomgång att ett folks befriare kunde födas flera gånger, men då måste det vara olika personer. Historikernas osäkerhet ifråga om var och när riksgrundaren kommit till världen kunde tyda på "att Gustaf Vasas i själfva verket aldrig blifvit född någonstans".⁶ Kritiken lät inte vänta på sig. De artiklar som Albert Engström och Gustaf Fröding formulerade till försvar av rätten att få skämta med kungar och andra historiska gestalter drunknade i de upprörda reaktionerna på "Vasaskändare-numret", däribland antisemitiska angrepp på skämttidningens judiske redaktör Hugo Valentin.⁷

I slutet av 1911 uppstod det en mindre segsliten, men lika häftig strid kring en annan målning av Gustav Vasas. Bakgrunden till debatten var att Anders Zorn, som helhjärtat stödde Carl Larsson i striderna om "Gustav Vasas intåg" och "Midvinterblot", fått tillstånd av professorn i litteratur, konst och estetik vid Uppsala universitet, Henrik Schück, att renovera den tyske konstnären Jacob Bincks porträtt från 1542. Målningen ingick i universitetets samlingar sedan 1835,⁸ och fick förnyad aktualitet efter 1890, då det kom att pryda baksidan på de svenska 5-, 10-, 50- och 100-kronorssedlarna. Zorn hade som vi kunnat konstatera fått idel lovord för sin Gustav Vasas-staty i Mora, men när det kom till hans renovering av Bincks porträtt var det annat ljud i skällan. Enligt inlagorna från museimännen och kulturhistorikerna Rudolf Cederström, tillika brorson till den kände historiemålaren, och Gustaf Upmark var resultatet av renoveringsarbetet katastrofalt. Då senare påmålingar avlägsnats hade också delar av det ursprungliga porträttet försvunnit, bland annat kungens ögonbryn. Att det drabbade just denna tavla var särdeles olyckligt, eftersom den visade kung Gösta i hans krafts dagar: "Det är ytterst beklagligt, att något sådant kunnat få ske med ett porträtt som detta, hvilket ju måste anses som det ur nationell svensk synpunkt dyrbaraste vi ega här i landet. Det är en

⁵ F. Nycander, "Guldkonung", *Idun* 9/11 (1894): 359. Om jubileumlitteratur och -tal i anslutning till Gustav Adolf-firandet 1894, se S. Oredsson, *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget: historieskrivning och kult* (Lund: Lund Univ. Press, 1992): 107-114, 127.

⁶ *Söndags-Nisse* 17/5 (1896). Frågan var brännande aktuell till följd av historikern Emil Hildebrands och arkivmannen Carl Kjellbergs debatt om Gustav Vasas födelseår i *Historisk Tidskrift* nr 4 (1895): 436f och i uppsalatidningen *Fyris*, nr 131 (1895) och nr 11 (1896).

⁷ Engström försvarade "Gustaf Wasa-numret" i ett signerat bidrag under rubriken "I helig enfald" i *Söndags-Nisse* 24/5 (1896). Frödings artikel "Svenskatarstast (Litet post festum)" trycktes först i *Uppsala Nya Tidning (UNT)* 10/6 (1896) under signaturen Hans Sax; omtryckt i Gustaf Fröding, *Samlade skrifter XIV. Tidningsuppsatser IV*, (1923): 288. Om kritiken av *Söndags-Nisse* och de antisemitiska påhoppet på Valentin, se S. Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige: Studier i hans nationella och sociala författarskap* (Stockholm: Natur och kultur, 1946): 11 och Helmer Lång, *Den unge Albert Engström* (Stockholm: Bonnier, 1959): 270-272.

⁸ AB 25/9 och DN 26/9 (1911).

riksklenod, som borde hafva varit bättre skyddad”, skrev Upmark.⁹ När Zorn svarade sina kritiker var han helt enig med dem att porträttet var värdefullt, men ansåg att kritiken var orättvis. De allvarligaste skadorna hade tillfogats porträttet vid en tidigare renovering. Vårre vandalism hade han aldrig skådat. Ansiktet var övermålat och förvandlat till ”en mörklagd herre med buskiga ögonbryn och mörkröda kinder och litet blått i ögonen, mörka ögonfransar att göra honom vacker – och Den ljuse svensken, Erik den fjortondes fader var ej mer”. Tack vare hans renovering hade denna förfälskning så gott som utplånats, varför man kunde få ”en god föreställning om hur Gustaf Vasa såg ut”.¹⁰ Sistnämnda uttalande var den stora stötstenen i frågan: gav Bincks porträtt svar på frågan hur landsfadern hade sett ut? I samband med att porträttet ställdes ut på Nationalmuseum skrev Brunius att debattörernas tvärsäkerhet var betänklig. Trots allt hade ingen av dem haft förmånen att personligen träffa kung Gösta. Däremot var det odiskutabelt att kungen blivit fulare, men han hade också fått ett mer vederhäftigt och personligt utseende, ”men så länge det inte kan uppvisas att kungen i lifstiden saknade ögonbryn och hade ett ansiktsuttryck som med respekt till sägandes var slött och lite dumt, så har man rätt till en viss skepsis i den punkten”.¹¹

Minnet av den lysande segern vid Narva, ”då en mot tio ställdes”, firades årligen den 20 november med 200-årsjubileet 1900 som höjdpunkt.¹² Även nederlaget vid Poltava fyllde sin funktion. Insamlingen till ett svenskt monument över slaget vid Poltava var framgångsrik, och i november 1904 avtäcktes Theodor Lundbergs ”Svea och den fallne karolinen” på Artillerigården i Stockholm. Förvisso fanns det motståndare till ”den falska och vekligna sentimentaliteten att framför allt rufva öfver och fira våra nederlag”,¹³ men trots närvaron av dylika invändningar kvarstod Poltava som det främsta utslaget av nederlagsnationalismen och resulterade i flera debatter. Den häftigaste kulminerade 1908-1909. Förslaget om att resa en minnessten på slagfältet var uppe till behandling under en dryg tioårsperiod. Välkända politiker, diplomater, industrialister, historiker, konstnärer och författare debatterade då huruvida uppförandet av en svensk minnessten på slagfältet skulle kunna ses som ett förhärlikande av den ryska viktorian eller ej.¹⁴ Den sistnämnda linjen, som utgick från budskapet att förlusten mobiliserade svenskarnas krafter då som nu, segrade.

Dessa firanden var, förstås, nära förknippade med synen på Karl XII, som tillhör en av den svenska historiens mest omdebatterade gestalter. Vad som bidrog till det stora intresset och,

⁹ Cederströms och Upmarks inlägg publicerades i *DN* 25/11, *PIT* 26/9, *SvD* 27/9, *AB* 2/10, *DN* 2/10 och 10/10, *SvD* 18/10 (1911). Citatet är hämtat från Upmarks artikel i *PIT*. Upmark, som skrivit om porträttet och dess upphovsman Jacob Binck i *Personhistorisk Tidskrift* 1908, hade betonat konstverkets stora värde, ”fullt jämförlig med Erik XIV:s konungakrona”, och efterfrågat en omfattande förundersökning för att få ett underlag i frågan om hur en restaurationen borde utföras i artikeln ”Gustaf Vasa-porträttet i Uppsala”, *Ord & Bild* (1911): 540.

¹⁰ *DN* och *SvD* 30/9 (1911).

¹¹ *SvD* 27/9 (1911).

¹² *Idun* 17/11 (1900): 736, *DN* 18/11, *StD*, *SDS*, *SvD* och *VL* 20/11 (1900).

¹³ H-e (Harald Hjärke), ”Poltavaminnet”, *SvD* 9/8 (1902).

¹⁴ V. L-t, ”För det svenska minnesmärket vid Poltava”, *StD* 14/4 (1899), T. H. (Tor Hedberg), ”En minnesvård på Svenska grafven vid Pultava”, *SvD* 26/5 (1899), ”Ett Pultava-monument”, *NDA* 27/5 (1899), upprop signerat av bl.a. Edvard Brändström, Claes Annerstedt, Gustaf Björlin, Claes Grill, Verner von Heidenstam, Theodor Lundberg, Arthur Stille, Fredrik Wachtmeister, Knut Gillis Bildt, Robert Francke, Karl Wilhelm Hagelin, Claes Sundin och Theodor Westrin, ”Poltava-grafven”, *AB* 14/11 (1908), ”En protest mot ett svenskt Poltava-monument”, *AB* 12/12 (1908), skrivelse undertecknad av bl.a. Pehr Emanuel Lithander, Rudolf Kjellén och Vilhelm Lundström, ”Böra svenskar resa en minnesvård vid Pultava? En nationell fråga”, *StD* 12/12 (1908), ”Svensk minnesvård vid Pultava?”, *SvD* 12/12 1908, Repliker av Carl Hallendorff, Henrik Tham och R. M. under rubriken ”Den omstridda minnesstenen vid Poltava”, *SvD* 13/12 (1908). Se även Verner von Heidenstam, ”Poltavaminnet”, 15/12 (1908), K. E. Widerström, ”Poltavastenen. Ett inlägg af en svensk i Ryssland”, *SvD* 3/1 (1909) samt A. T. Kärrberg, ”Poltavastenen under arbete”, *SvD* 15/4 (1909).

överlag, den stora uppskattningen av kungen kring sekelskiftet 1900 var framför allt den uppmärksamhet som följde på Heidenstams skildring av Karl XII och stormaktsväldets fall i *Karolinerna*. Där framhävde han Karl XII på Gustav II Adolfs bekostnad och menade i enlighet därmed att full nationell självständighet hade Sverige endast haft under den karolinska eran, och ”därför är denna i ännu mycket högre grad än det trettioåriga krigets förtjänt att utforskas, vördas och besjungas”.¹⁵ Vi bör i lika hög grad ha en sund skepticism inför såväl den konservativa pressens höga uppskattningar av antalet besökare och vilka goda effekter som minnesfesterna hade på dem som inför ”Printer” och hans socialdemokratiska kollegers reportage från dylika evenemang. I sistnämnda fall gäller det i allra högsta grad då Karl XII var festföremålet, eftersom han tillhörde den minst uppskattade monarken inom arbetarrörelsen, samt vid de tillfällen då ”patentpatriotismen” var som mest blå-gul. Stående ovationer och körsång av ”Kung Karl den unge hjälte” väckte enbart aversioner hos *Social-Demokraternas* skribent.¹⁶

Men det tilltagande intresset ledde även till reservationer, fast av det försiktiga slaget. På högtidsdagen 6 november 1908 funderade den socialdemokratiska politikern och författaren Erik Hedén över meningen med firandet. Å ena sidan misstrorde han den historieskrivning som utan reservationer hade gjort Gustav II Adolf till nationens störste hjälte. Å andra sidan ville han inte gå med på vissa partikollegers karakteristik av en kung som mördade, plundrade och brände. En sådan utsaga var ren och skär nonsens. Det var orätt att ”utan vidare lägga vår måttstock på forna tiders människor”. Hedén hade heller inte för avsikt att kritisera firandet av Gustav Adolf-minnet; det var utformningen av det som han vände sig mot. En utformning med parader och festtal var inte hans melodi, framför allt inte som det kom till uttryck i Lützen, där det förvandlats till ett geschäft med religion, historia och fosterland som kommersiella komponenter. Däremot hade han ingenting emot ”att en grå novemberdag drömma om tider, som varit och de förfäder, som då kämpade”, men hans tankar gick till dem som festtalarna allt som oftast glömde: de som frusit och svultit och som stupat vid Lützen och annorstädes: ”Historien”, skrev han, ”vet om många, många stora fältherrar. Men om få folk, som vore som detta. Dessa martyrer för en kungs gloria skall man i dag minnas”.¹⁷

Även Gustav I hade supportrar i socialdemokraternas skara. Hans gärning påminde nämligen om Brantings. De hade byggt upp och konsoliderat. Detsamma sades om agitatorn August Palm. Likt Gustav Vasa under dalaäventyren hade han utan hänsyn till sin egen säkerhet farit land och rike runt för att övertyga menigheten. Ett annat exempel på den positiva värdeladdning som Kung Gösta hade inom socialdemokratien är en fingerad intervju med honom i *Karbasen*. I den fick han representera goda, svenska egenskaper i motsats till det förkastliga utländska inflytandet.¹⁸

Den välvilliga inställningen till Gustav Vasa omfattades emellertid inte av alla socialdemokrater. När Fabian Månsson – som sedermera kom att skriva ett trebandsverk om Gustav Vasas hårdhänta krossande av Dackeupproret – 1910 talade å ungdomsrörelsens vägnar, jämförde även han Hjalmar Branting med Gustav Vasa, men liknelsen var inte ämnad att smickra. Månsson syftade på den hänsynslöse och snarstuckne regenten.

¹⁵ V. von Heidenstam (1896):10-11; citat s. 11.

¹⁶ ”Holger” i *SocD* 21/11 (1900).

¹⁷ E. H. (Erik Hedén), ”Några blommor till dagens minne”, *Arbetet* 6/11 (1907).

¹⁸ *Karbasen* nr 40 (1906): 3-4. För övriga exempel, se Åsa Linderborg, ”Historieromantik och utvecklingsoptimalism” (1996): 7-8.

Samtidigt som striden om hur regenterna skulle ihågkommas pågick, började en trötthet inför de stora minnena att märkas i det tidiga 1910-talet. Några veckor efter premiären av *Regina von Emmeritz och Konung Gustaf II Adolf* rapporterade *Dagens Nyheter* att det inte blev någon stor, gemensam Karl XII-fest i Stockholm. Firandet inskränktes till "enkla högtidligheter".¹⁹ Tonen var än mer uppgiven året därpå i *Svenska Dagbladet*, som gärna uppmärksammade minnesfester och nationella hjältar. Det enda spåret av Karl XII var bronsstatyn i Kungsträdgården. Stockholms stad hade glömt att flagga och stockholmsungdomen var spårlost försvunnen. Förutom några enstaka "privata" flaggor och tidningsartiklar var intresset noll och intet, till hans stora besvikelse och förvåning.²⁰

Den nedåtgående trenden vände tre år senare. Utbrottet av första världskriget ledde till en samling kring de nationella minnena, och tidningarna kunde 1914 meddela att 6 november var "firad under mer än vanlig tillslutning".²¹ Det yttre hotet sporrade högtidstalarna till att ge ny glöd till det välbekanta temat om inre, nationell samling. I ansträngningarna att nå uppslutning bakom ett oomstritt kollektivt minne kompletterades kungarna och krigerna med den jordnära historien. Karl XII togs i samma veva i tjänst av de så kallade aktivisterna, det vill säga de som arbetade för att få med Sverige på Tysklands och dess allierades sida i första världskriget. När germanerna hade varit svaga hade Karl XII och hans bussar tagit upp kampen mot det slaviska hotet. Nu, när tyskarna åter var starka, hade tiden kommit för svenskarna att sluta upp på deras sida.

Men att få alla att "minnas" samma sak hade varit problematiskt i fredstid, och fortsatta invändningar hördes även i kri(g)stid. Den häftigaste kritiken levererade Zeth Höglund 1915 i *Den patriotiska lögnen. Gustav Adolfs-legenden i sanningens ljus*. Den sanning som han, inspirerad av bland andra Julius Mankell, förkunnade var att firandet av hjältekonungen stod i reaktionens tjänst och bidrog till "patriotisk fördummelse". Att varje år samlas för att hylla kungen och på svaga historiska grunder frammana att det var till skydd av tros- och samvetsfriden som han drog in Sverige i trettioåriga kriget, var naivt. De enda som gynnades därav var nationalismens och militarismens förespråkare. Det utslöt inte att 6 november kunde kvarstå som högtidsdag. Detta datum hade sin lyster inom arbetarrörelsen – och för hela Sveriges folk, lade han till, på grund av att denna dag 1881 hade det första socialistiska talet hållits i Sverige.²² Höglunds inlägg väckte invändningar även inom arbetarrörelsen. I socialdemokraternas tidskrift *Tiden* hette det att hans skrift "i sin svartmålning avlägsna sig längre från sanningen än även den mest ensidiga panegyrik".²³

Denna typ av resonemang hade även stora framgångar i undervisningen, där läroboksförfattare och lärare förenades kring hyllandet av framstående svenska män i allmänhet och krigiska kungar i synnerhet. Sådana hjältar ansågs nämligen vara goda förebilder för det uppväxande släktet. Förvisso skrev inte alla under på denna slutsats. Framför allt såg de som företrädde en kulturhistorisk syn framför en politisk gärna ett alternativ, men deras offensiv var varken konsekvent eller samordnad. När förslag om att den traditionella framställningen av stormaktstiden borde kompletteras med beskrivningar av tillståndet i hjältarnas hemorter samt förhållandet mellan de olika samhällsklasserna och utredningar av vilka offer som stor-

¹⁹ DN 1/12 (1910).

²⁰ SvD 1/12 (1911).

²¹ SvD 7/11 (1914).

²² Zeth Höglund (1915): 3-24.

²³ L. Dalgren, "Några ord om historisk objektivitet och historiska 'omvärderingar'", *Tiden* (1917): 39.

maktsställningen medförde, vann det inte något större stöd.²⁴ Men helt utan verkan var inte kritiken. Hjärnelärjungen och Karl XII-specialisten Carl Hallendorff strävade i *Vårt folks historia* efter att sätta in Sverige i ett internationellt sammanhang samtidigt som han drog ned på de krigshistoriska inslagen till förmån för kulturhistoria och ekonomiska faktorer.

Det var dock inte fråga om något totalt perspektivskifte, varken hos Hallendorff eller andra historiker och läroboksförfattare. Tron på betydelsen av en undervisning med stormaktstiden och dess politiska och diplomatiska historia i centrum levde tämligen ohotad kvar in i det nya seklet. En starkt bidragande faktor till detta var att de kulturhistoriska inslagen inte ansågs passa lika bra i den klassiska historieundervisningen som den politiska historien. Kulturhistoriens förankring i vardagsgöromål och -föremål försvårade lärarens viktigaste uppgift, vilken var att ge eleverna en fosterländsk fostran. Betydelsen av denna fostran kunde inte nog understrykas, eftersom en nationell rörelse som endast bestod av konservativa element och grånande hjässor var dömd att misslyckas. Lärarnas betydelsefulla mission var dock långt ifrån enkel. Om hon eller han inte engagerat och med ett äkta och sant tonfall förmådde påvisa lärdomarna från heroiska, nationella "handlingsmänniskor" och markera avstånd till de illasinnade skurkarna, reducerades undervisningen till "katederpatriotism". Idealet med den livfulle läraren som i sig var ett levande exempel på nationella dygder hade störst chanser att förverkligas genom en statsidealistisk historieundervisning.²⁵ Historikern och läroboksförfattaren Carl Grimberg kan tjäna som illustration. I en intervju med honom uppehöll han sig gärna vid forna svenska drabbningar. Inget folk i världen hade i förhållande till sin storlek varit med om så många egendomliga öden som svenskarna, hävdade författaren med hänvisning till de krigståg som letts av Gustav II Adolf, Karl X Gustav och Karl XII.²⁶ En positiv inställning till stormaktstiden var således en viktig förutsättning för att lyckas på läroboksmarknaden.

Hur framgångsrik den svensknationella undervisningen var framgår bland annat av de enkäter som elever i stockholms- och göteborgsområdena fick besvara. De skulle ta ställning till vilken man eller kvinna de helst skulle vilja vara. Gustav II Adolf var i båda undersökningarna överlägset populärast, också bland flickorna. Efter honom kom Gustav Vasa och Karl XII, vilket ledde till att var tredje pojke och var sjätte flicka i göteborgsskolorna valde någon av dessa regenter. De enda "civilisterna" som någorlunda kunde konkurrera var Selma Lagerlöf bland flickorna och Sven Hedin bland pojkarna. Den nationella undervisningens genomslag märktes även då eleverna fick peka ut någon som de tyckte illa om ur historien. Den danske kungen Kristian II, med tillnamnet "Tyrann" i svensk historieskrivning, fick flest röster, följt av de i sekelskiftets historieskrivning och -undervisning impopulära inhemska regenterna Kristina och Gustav IV Adolf.²⁷

Därmed inte sagt att Gustav II Adolf och Karl XII var allas hjältar. I en tid som utmärktes av både storvulen patriotism och budskap om internationell arbetargemenskap brukades den svenska historien på olika sätt av olika personer och grupper. Eftersom hjältekonungarna var

²⁴ A. Bergquist, "Ett uppslag till historieundervisningens reformerande", *Svensk Läraretidning* nr 30, (1892): 373.

²⁵ H. E. Larsson, "Om historiens betydelse som bildningsämne", *Nordisk Tidskrift* (1892): 691ff, Ellen Fries (1894): 394-395 och T. Holmberg (1895): 322. Holmbergs föredrag refererades, liksom den efterföljande diskussionen, i *Svensk Läraretidning* nr 8, (1895): 89-90. Det klassiska undervisningsidealet diskuteras utförligt i Sven Sødning Jensen (1978): 67-68.

²⁶ Juliette, "I stället för Odhner!", *DN* 6/12 (1914).

²⁷ G. Brandell, "Skolbarns personlighetsideal", *Svenskt Arkiv för Pedagogik* (1912-13): 213-262; A. Fr. Wenner, *Historieundervisningen i folkskolan*, (1920): 30. Idealens framgång vid skolans högre stadier har bl.a. Herbert Tingsten vittnat om i *Mitt liv. Ungdomsåren* (1961): 108-109.

centrala gestalter blev de också slagträn i aktuella frågor och deras gärningar applicerades på aktuella företeelser. På så vis blev Gustav II Adolfs och Karl XII:s krigsinsatser måttstockar och jämförelseobjekt i samband med såväl rysk-japanska kriget som första världskriget.

Efter 1918 märktes ett större intresse för fredsfrågor, men det innebar ingalunda att stormaktstiden och dess förgrundsgestalter försvann. Tvärtom. Intresset för Gustav II Adolf och Karl XII var fortsatt stort under mellankrigstiden och manifesterades bland annat i utställningar och i såväl avslutade som havererade filmprojekt.

Som Ingrid Schubert visat i *Lützen. På spaning efter ett minne* levde den gemensamma tysk-svenska historia som är förknippad med Gustav II Adolf kvar i anslutning till minnesplatsen. Gustav II Adolf var under lång tid en protestantisk symbolgestalt i konflikter med katoliker. Nazisterna gjorde sitt bästa för att göra om Lützen till en germansk kultplats, men misslyckades. Svårigheterna att förvandla Lützen till en germansk kultplats ledde till att projektet skrinlades. Om det förverkligats hade förutsättningarna för dagens firande med all sannolikhet varit annorlunda. Att Gustav II Adolf 1945 kunde marknadsföras som en neutral svensk kung bidrog till att Lützen försvann från Röda arméns lista över minnesplatser dömda att utplånas ur historien. Under efterkrigstiden fick minnesplatsen också funktionen av att vara en symbol för motståndet mot den ateistiska östtyska kommunistregimen.

Däremot fick andra världskriget en större betydelse. Krigarkungarna hade även fortsättningsvis beundrars, men deras antal tunnades ut under de följande årtiondena och firandena av dem avstannade i det närmaste helt i samband med 1970-talets radikaliserings. Framför allt Karl XII har emellertid fortsatt att vara en kontroversiell gestalt under de senaste årtiondena. Samtidigt har det funnits både ett akademiskt och ett större publikt intresse för kungarna under senare år, men då har utgångspunkterna mestadels varit av ett annat slag jämfört med situationen kring sekelskiftet 1900.

MAKING THE MIDDLE AGES BETTER KNOWN. THE EXPERIENCE OF THE EDUCATION DEPARTMENT OF THE ARCHIVES NATIONALES

Christophe Barret

Head of Education Department of the Archives nationales, France

The role of the Archives nationales is to conserve, communicate and make best use of documents produced by the central administrations. The documents of the archives were collected during the French Revolution, in order to conserve the new constitution of the country and documents belonging to old institutions, Church and noble families. Nowadays, documents from the Middle Ages in the Archives nationales include the Charters Treasure, the archives of the Paris Parliament and historic monuments.

The Cultural and Educational Department (D.A.C.E) of the Archives nationales is responsible for making the Archives known as a location, as a body and as a source of historic documents for research. This department manages the Museum of French history, makes use of the historic premises and makes sure the organisation owns and opens the Archives' heritage to new forms of artistic expression. Temporary exhibitions are organised on a regular basis.

The main architectural heritage comes from Olivier de Clisson, successor of Bertrand Duguesclin as Commander in chief of the King's army. In 1371, de Clisson built a mansion outside the ramparts of the city. All that remains of it is the door facing the street. With its two turrets, it is the only surviving vestige of 14th century Parisian military architecture. The Educational service integrates it in its presentation of the institution in order to introduce the study or discovery of medieval documents stored at the Archives nationales to pupils and students.

Inside the D.A.C.E, the Education Service of the Archives nationales has the role of "bringing pupils into direct contact with the historical documents, by guided visits of the museum of the history of France" (directive of 1951). Its work methods are centred on the use of historic documents in order to allow access to the archives for educational groups, ranging from primary school to university level. It also functions as a pedagogical guiding service for temporary exhibitions, visits and specific workshops, European heritage days or other free open days. The Educational service takes part in training programs introduced by the Ministries of Culture and Education.

Specific Middle Ages workshops and visits to the vaults of the archives, addressing the central themes of heraldry, sigillography, calligraphy and illuminated manuscripts and of course archiving skills, are also available for educational groups. These activities make it possible for pupils and students to discover the national architectural heritage of the Middle Ages in the Archives nationales. They can gain age old knowledge and technical abilities, through documents found in exhibitions and depositories, dating as far back as the 7th century.

The standard workshops are almost all used by groups from primary school to high school. The workshops last for two hours. For students, thematical visits are created at the request of their teachers.

Standard workshops at the Archives nationales

Workshops	Materials	Pupils' activities
<p>“Medieval writing”</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • papyrus, parchment, or paper • writing instruments: ductus, feathers, calam • accompanying document 	<ul style="list-style-type: none"> • introducing the history of material used for the writing surface • writing your name with merovingian, carolingian, oncial or gothic writing
<p>“Dropped initial”</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • vegetal parchment. • symbols from documents stored at the Archives nationales (vegetals, humans and animals) • ink; blue and red gouache. 	<ul style="list-style-type: none"> • Using a “storyboard” • writing instruments: ductus, feathers, calam • Transferring the figures; writing and painting your initial
<p>“Medieval Illumination”</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • papyrus, parchment, or paper. • symbols from documents stored at the Archives nationales (dragon, dolphin, angel...) 	<ul style="list-style-type: none"> • smoothing the parchment • preparing the pigments and using a binder. • transferring the figures. • painting with brushes; making a range of colours
<p>“to arms!” – a heraldry workshop</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • Paper, cardboard gauged, stencil and • gouache 	<ul style="list-style-type: none"> • Creating a coat of arms: learning specific vocabulary to describe metals (gold, silver), colours and furs; • Respecting the rules for colour assembly
<p>“Seals – a witness to their time”</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • model • symbols from documents stored at the Archives 	<ul style="list-style-type: none"> • making plaster or bees wax seals • study of medieval society

Today, the Education service tries to increase what can be offered, developing the interdisciplinary work for teachers and pupils; working in a network, and reaching new audiences.

The “Archives Class” is the best example of this interdisciplinary work. Guided by the Educational service, pupils from high schools visit the Archives national several days throughout the school year. The first day is a discovery day. During the other visits, pupils are introduced to the Archives nationales in order to discover the written heritage of the Nation and make it their own. The History school program should draw their attention to the Mediterranean of the 12th century. They discover original documents from the period and are familiarised with illumination.

A specific piece of interdisciplinary work concerns the production of ink, using a medieval method. Maceration, the removal of the solution, operations of filtering, heating, boiling and steaming with iron sulphate and arabic gum, the cooling and shaking are different works the pupils, helped by their physics teacher, have to do. With the ink produced, they can practice medieval calligraphy.

The education department also benefits from innovative practices used throughout the French Archives, particularly when it comes to the use of new technologies. Examples of activities are available, from the “archives box” which brings facsimiles of documents of the local institutions to the classrooms, to websites made up by transcriptions and reading materials.¹ On-line games, for the younger, associating learning and distraction can be successful.² The website of the Archives nationales has been adapted especially for teachers’ needs. The “ARCHIM”³ database allows teachers to prepare their lessons. The database concerns the great documents of the French history or specifics collections like the seals of the medieval Burgundy, which interest several European countries of today.

But the most important examples of networking are the combined visits with other cultural institutions, as the Musée des Arts et métiers. An inter-museum course for classes in partnership with the museum has been created. At the Archives nationales, the pupils are introduced to calligraphy. At the museum, they discover Gutenberg’s invention, compose and print their own page or parchment. This scheme, of course, respects the official programs of the ministry of Education.

E-learning has been tested for evaluating progress in group work and for communicating in a forum or a chat when replying to questions. Some obstacles have been encountered in this venture: differences of vocabulary or “language” used by pupils and adults on the internet, the necessity of several contacts to resolve minor problems, or the simple incompatibility of

¹ For example on the website of the Lot-et-Garonne :
[http://www.lot-et-garonne.fr/archives/service-educatif/Mallette-virtuelle/Textes-ecriture/Textes/Texte\(menu\).htm](http://www.lot-et-garonne.fr/archives/service-educatif/Mallette-virtuelle/Textes-ecriture/Textes/Texte(menu).htm)

² The Archives of the region of champagne propose a discovery of heraldry, founded on the study of the armorial of the local nobility: http://www.archives-aube.com/atelier_pedagogique/travailler_en_classe/blasons_de_champagne.php

³ “ARCHIM”, images of the Archives on the Archives nationales website:
<http://www.archivesnationales.culture.fr/chan>

calendars between the pupils and their mentors in the institution. The difficulties are greater when it comes to communication between two continents, as we learned when we began our collaboration with the Archives of Canada.⁴

The Education service now tries to reach new (or other types of) audiences, particularly disabled people. Writing and moulding large scale seals are proposed for the visually impaired. This program is developed with consideration to the special needs of these groups. As a means to fight illiteracy, we also wish to welcome people unfamiliar with culture heritage. Our classical workshops, “medieval writing”, seems to be particularly valuable. It seems like the Education department of the Archives nationales has to pay constant attention to its educational heritage and innovation, whilst remaining faithful to its original mission.

⁴ Accompanying the websites: “France-Canada” and “Champlain2004”.

HVORDAN FORMIDLE MIDDELALDEREN?

Ann Siri Hegseth Garberg

Konservator NMF/avdelingsleder, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Innledning

Takk for innbydelsen og for fjorårets flotte formidlingspris. Jeg ble ikke udelt begeistret for at NCK valgte eldre historie som tema, da det er en historisk periode som ligger langt fra nyere økonomisk og sosial historie som jeg har arbeidet mest med. Tittelen på foredraget mitt er ganske ambisiøs, men som dere ser er det et spørsmål og det vil bli flere spørsmål enn svar i dette foredraget.

Mitt første spørsmål var – hva vet folk flest om middelalderen egentlig? Ettersom jeg nettopp arbeider så og si på ruinen av en middelalderborg – så var det naturlig å reflektere omkring spørsmål om hvordan vi egentlig formidler middelalderen på Sverresborg? Kanskje formidler museet mest historien om Kong Sverre, birkebeinerkongen som bygde eller lot bygge borgen Sion i 1182—1183 og kampen mellom birkebeinerne og baglerne? Hvordan setter vi egentlig historien om borgen i sammenheng med middelalderhistorien i Trondheim og generelt?

Rundt ruinen av kong Sverres middelalderborg 1182–1183 ligger Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum. Foto: Trøndelag Folkemuseum

Problemstillinger

Jeg bestemte meg for at jeg ville se litt på ungdoms forhold til middelalderen og har derfor gjort en liten undersøkelse omkring dette ved å spørre 14-15 åringer på 9 trinn i den norske grunnskolen. Jeg valgte ut en skole museet har samarbeidet mye med og laget en spørreundersøkelse som jeg fikk 72 svar på. Materialet er derfor ikke så stort at vi kan snakke om et representativt utvalg og ved kun å velge en skole, vil heller ikke undersøkelsen kunne si noe om svarene er representative for ungdom fra Trondheim. I etterkant er jeg også blitt kjent med at elever i denne bydelen scorer relativt lavt på nasjonale prøver og kanskje derfor ligger noe under gjennomsnittet. Undersøkelsen gir likevel en pekepinn om kunnskapsnivået og reiser interessante spørsmål. Jeg ville ha svar på følgende problemstillinger:

Hvilke assosiasjoner får ungdom når de hører ordet "middelalder"? Hvordan skapes bildene av middelalderen?

Hvordan relaterer dette seg til hva barn/unge faktisk skal lære om middelalder på skolen iflg. læreplanene?

Hvilken kjennskap har ungdom i Trondheim om "middelalderbyen Trondheim"?

I hvor stor grad brukes museene og middelalderske kulturminner som læringsarenaer?

Utnytter museene godt nok den generelle interessen for middelalderen?

Nidarosdomen og Erkebispegården i Trondheim. Foto: Nidarosdomen – hentet fra Nidarosdomens facebook-sider.

Interessen for middelalderen

Mange har stor interesse for middelalderen. Dette kan vi se på ulike områder gjennom litteratur og film som Jan Guillous bøker om Arn – tempelridderen, Sigrid Undsets triologi om Kristin Lavransdatter, Ringenes herre osv. Det finnes middelalderrestauranter som serverer middelaldermat (eks. Olde Hansa i Tallinn) og det spilles middelaldermusikk og ikke minst arrangeres en rekke middelalderfestivaler og middelaldermarkeder – ikke minst i Norden. I Sverige arrangeres Middelalderdager i Arboga, Middelalderdager i Leksand, Middelalderuka på Gotland og Middelalderdager i Kungälv. I Norge kan en nevne Olavsfestdagene i Trondheim, Middelaldermarked på Stiklestad, Spelet om heilag Olav, Hamar middelalderfestival, Middelalderfestivalen i Oslo og Middelalderfestivalen i Tønsberg. I

Danmark arrangeres Middelaldermarked på Bornholm, Middelaldermarked i Aabenraa, Europeisk Middelalderfestival i Horsens og Odense middelalderdager.¹

Nidaros håndbuelag demonstrerer bueskyting på Borgdagene 2004, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Foto: Ann Siri H. Garberg

På disse festivalene og markedene deltar middelaldergrupper som arbeider med å gjenskepe middelalder gjennom laiv eller re-enactment. Bare i Trondheim finnes 5–6 grupper med forskjellig fokus – fra Nidaros Håndbuelag som interesserer seg for bueskyting til Ordo Ignis som gjensker ridderturneringer til hest. Flere steder trekkes middelaldergrupper inn i museenes arrangement, slik som på Sverresborg og under Olavsfestdagene i Trondheim arrangeres ridderturneringer med svenske Jämtlandicum. Hvilken bilde av middelalderen er museene med på å skape da? Er museene med på å skape et riktig bilde av middelalderen eller bygger vi opp mytene om middelalderen?

Ingen av de som er med i middelaldergruppene kler seg som fattige og slitne bønder og framstiller fattigdom og dårlige hygieniske forhold. Det er de velbergede damer, riddere, munk og narrer det fokuseres på – i tråd med det Erika Sandström finner i sine studier av Middelalderuka på Gotland:

”Människor tror inte att medeltiden befolkades av ädla riddare och hjältar som stal från de rika och gav åt de fattiga(...). På frågan om vad som lockar med medeltiden blir svaret ofta något i stil med ”Äventyret, Äventyret”. De omedelbara associationerna till medeltiden är oftare riddare och Robin Hood än pest och fattigdom. Riddaren och mannen som tog från de rika och gav åt de fattiga är de vanligaste narrativa abbreviationerna för medeltiden, men man tror inte på dem egentligen”²

¹ Google-søk

² E. Sandström, *På den tiden, i dessa dagar. Föreställningar om och bruk av historia under Medeltidsveckan på Gotland och Jamtli Historieland* (Östersund: Jamtli, 2005): 181.

Riddere fra middelaldergruppen Ordo Ignis – Flammens Orden på Borgdagene 2004, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Foto: Ordo Ignis.
http://194.19.36.145/oilindex_frames_flammen.html

Er det dette bildet som også preger ungdom på 9 trinns assosiasjoner og kunnskap om middelalderen? Er det det eksotiske, spennende, riddere og prinsesser som preger ungdoms tanker om middelalderen eller er det skolens kunnskap om samfunnsutviklingen – om utviklingen av bysamfunn, den religiøse endringen fra hedendom til kristendom med utstrakt kirkebygging og klosterliv eller den politiske situasjonen med kamp mellom kongemakt og kirkemakt.

Det første spørsmålet jeg stilte ungdommene var: *Hva forbinder du med middelalder? – skriv ned 1–3 ord som du tenker på når du hører middelalder.* Jeg har forsøkt å kategorisere svarene under noen overskrifter, men det er høyst diskutabelt om alle utsagn er plassert i rett kategori, men det gir en viss antydning. Noen utsagn kunne ha stått i flere kategorier og noen har gitt flere svar under samme kategori:

Gammelt

Lenge siden, gammelt, umoderne, kjedelig, trist, "uteknologisk"/ingen teknologi/ ingen elektriske ting, håndlaget utstyr, fortid, død.

Klær

Stygge klær, gamle klær, grå klær, skinnklær, pelsklær, ikke sminke, hår over hele kroppen, stygge dama, mann med bart, skinn

Fattigdom

Fattigdom, lite mat, ingen mat, lite klær, ikke klær, ikke noe "liv", vanskelig liv

Riddere og rustninger

Drager, riddere, rustninger, slott, borger, hester, Arthur

Kamp, krig, sverd, skjold, spyd, ild, pil og bue, katapult, våpen, trevåpen, øks

Vikinger, sterke menn og kvinner, konger, makt, grådighet

Tegninger på vegg, symboler, tre, jern, skole, landsby

Religion

Kirke, korstogene

Bolig/dyr

Telt, jordhytte, bo ute, huleboer, pinner, stein, kongler, dyr, naturliv, dyrejakt, jakt, slakting, fjøs, ikke noe særlig til hus

Diverse

Øl, husarbeid, kolonier, dumme folk, brunt, revolusjon, dokker.

Som ventet har mange forestillinger om nettopp riddere, borger og våpen. Ridderen er selve symbolet på middelalderen:

” (...) riddaren, som är ett oundgängligt innslag i alla medeltidsfestivaler och ständigt närvarande i de filmer och romaner som utspelar sig under medeltiden”³

Det var få riddere i norsk middelalder. I Norge ble ridderturneringer hovedsakelig arrangert i forbindelse med kroninger, fyrstemøter og kongelige bryllup. Slike ridderturneringer vet vi fant sted i Trondheim i forbindelse med kroningen av kongene Karl Knutsson Bonde (år 1449) og Kristian den I (år 1450).⁴

Men hvor er Robin Hood? – han er tydeligvis ingen middelalderhelt blant disse ungdommene. Mange er faktisk også opptatt av fattigdom, av det umoderne, mangelen på teknologi og på et vanskelig liv – ”ikke noe liv” som en sier og noen tenker på at det ikke var sminke! I det hele er mange opptatt av hvordan menneskene hadde det og at de hadde det dårligere enn i dag. Dette gir uttrykk for en tankekonstruksjon om at menneskets tilværelse stadig blir bedre og bedre. Det er den vanligste måten å tenke på. En undersøkelse foretatt av Nick Merriman i Storbritannia (1991) viser at 82 % av de spurte er negative til livet før.⁵

At skoleelever er utviklingsoptimister er helt vanlig. Det viser forskning bl.a gjort av Peter Aronsson referert til i Erika Sandströms bok⁶

³ E. Sandström: 174.

⁴ *Cappelens Norgeshistorie* b. 5, red. Knut Mykland (1977): 31ff.

⁵ N. Merriman, *Beyond the Glass Case. The Past, the Heritage and the Public in Britain* (Leicester: Leicester Univ. Press, 1991): 26.

⁶ E. Sandström: 170

Demonstrasjon av håndverk, Borgdagene 2004, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Foto: Ann Siri H. Garberg

Man skulle kanskje tro at religion var langt sterkere representert enn det er blant svarene og at ord som pilegrim, kloster, stavkirke var nevnt. Det er også tydelig at noen av ungdommene ikke helt vet når middelalderen er. Svar som huleboer, revolusjon og kolonier tyder på det.

I tabellen vises svarene fordelt etter kjønn:

	Jenter (29)	Gutter (36)	Ukjent kjønn (7)	Totalt (72)
Gammelt	12	20	0	32 (20%)
Klær	12	3	2	17 (11%)
Riddere, våpen	13	39	7	59 (37%)
Religion	0	2	0	2 (1 %)
Fattigdom	4	8	1	13(8%)
Bolig/dyr	18	3	1	22(14%)
Diverse	3	4	2	9(6%)
Vet ikke	4	0	2	6 (4%)
Totalt	66	79	15	160 (101%)

Kjønnfordelingen blant svarene viser at det er en klar forskjell mellom hva gutter og jenter forbinder med middelalder. Jentene er langt mer opptatt av "myke verdier" som klær og boligforhold, mens guttene klart er i flertall i kategori riddere, rustninger og våpen. Det er kanskje ikke overraskende ut fra tradisjonell kjønnsrolletenkning.

Er middelalderen også vanskelig å få grep på fordi den dekker et langt tidsspenn og at europeisk middelalder dekker et større tidsrom enn norsk middelalder? Det hadde vært interessant til sammenligning å spørre elevene om vikingtid. Jeg antar de ville hatt klarere oppfatninger av vikingtida enn de har av middelalderen, kanskje fordi vikingtida på en helt annen måte framstår som en storhetstid i Norge og fordi den er tydeligere avgrenset. Jeg stilte ikke elevene spørsmål om når middelalderen var, slik at de skulle plassere middelalderen på ei tidslinje. Svarene avdekker imidlertid relativt klart at alle ikke er sikker på dette.

Som ledd i arbeidet med konferanseinnlegget, var jeg også observatør i en videregående klasse (VG 2) på omvisning på Middelaldermuseet i Trondheim. På denne omvisningen foreslo elevene alt fra 500-tallet via 1100 og 1300-tallet til 1700-tallet, da rådgiver Solbjørg Pedersen spurte dem når middelalderen var. Kontrollspørsmål til tilfeldige voksne som ikke arbeider med historie til daglig, avdekket også stor usikkerhet omkring når middelalderen faktisk var.

Omvisning for elever fra Ringve skole på Middelaldermuseet januar 2010 ved Solbjørg Pedersen. Foto: Ann Siri H. Garberg

Det neste spørsmålet i undersøkelsen var *Hvor har du lært om middelalderen?* Her skulle elevene krysse av på en multiple choice – oppgave og de kunne krysse av på flere svar. Svarene fordelte seg slik:

	Jenter (29)	Gutter (36)	Ukjent kjønn(7)	Totalt (72)
Lærebøker	28	26	5	59
Internett	13	26	5	44
Museum	15	21	5	41
Film	16	26	4	46
Tv-program	6	21	2	29
Spill	2	19	2	23
Skjønnlitteratur	2	3	0	5
Annet	6 (skole, lærere)	6 (skole)	2 (skole)	14

Det er mange feilkilder og muligheter for å gjette på denne oppgaven. Mange sier de har lært om middelalderen fra lærebøker eller på skolen, uten å ha en eneste assosiasjon til middelalder eller de gir meningsløse svar. Her har de naturligvis krysset av på et punkt de har forstått er naturlig. "Museum" scoret uventet lavt ut fra at vi vet at disse elevene har vært på museumsbesøk for å lære om middelalder. Det skjedde imidlertid for tre år siden, så det forklarer sikkert at de ikke tenker på dette.

Vi ser en veldig markant forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder mulige kanaler for læring om middelalder. Guttene er klart i flertall når det gjelder alle typer digitale medier, fra

internett og film til spill. Har dette sammenheng med at de også i langt større grad enn jenter forbinder middelalderen med riddere, borger og forskjellige typer våpen? Er det ikke nettopp via disse kanalene dette blir sterkest presentert? Det er uventet at ingen har nevnt middelalderfestivaler, Olavsfestdagene e.l under "Annet" ettersom Olavsfestdagene er en stor og bredt anlagt festival som arrangeres årlig i Trondheim.

Hva skal elevene lære om middelalder iflg. læreplanene?

Hvordan står det til med historiefaget i skolen? Når lærer elevene om middelalderen? En kan vel med rett hevde at det er relativt lite historieundervisning i skolen og spesielt lite tid viet eldre historie. Fra 1–10 trinn har elevene samfunnsfag – delt inn i historie, geografi og samfunnsfag, fra 1–7 trinn har de 2 skoletimer per uke per år og fra 8–10 trinn 3 skoletimer per uke per år. I videregående skole har elevene historie kun på studieforbereende utdanningsprogram VG 2 og VG 3 og på påbygging til generell studiekompetanse VG 3 med henholdsvis 2, 4 og 5 skoletimer per uke. I praksis tar skolen opp middelalderen som tema fra 5–7 trinn og hvis elevene ikke tar studieforbereende utdanningsprogram i videregående skole, får de ingen historieundervisning etter grunnskolen.

I følge kompetansemålene i læreplanen etter 7 trinn skal elevene i eldre historie kunne

”fortelje om hovudtrekk ved samfunnsutviklinga i Noreg frå vikingtida til slutten av dansketida, og gjere nærare greie for eit sentralt tema i denne perioden og gjere greie for sentrale trekk ved tidsepokane mellomalder, renessanse og opplysningstid i Europa, og diskutere grunnar til denne tidsinndelinga”⁷

Når det gjelder videregående opplæring skal elever på VG 2, VG 3 og påbygging til generell studiekompetanse kunne:

- gjøre rede for et utvalg av sentrale økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle utviklingstrekk i middelalderen
- presentere et emne fra middelalderen ved å vise hvordan utviklingen er preget av brudd eller kontinuitet på et eller flere områder
- gjøre rede for samfunnsforhold og statsutvikling i Norge fra ca 700 til ca 1500 og diskutere mulig påvirkning fra andre kulturer, samfunn og stater⁸

Middelalderbyen Nidaros (Trondheim)

Trondheim er kjent som middelalderby og det finnes en rekke tydelige spor av middelalderen i byen og i byens museer. Neste spørsmål til elevene var derfor: *Kjenner du noen bygninger, kulturminner eller museer i Trondheim som kan gi deg kunnskap om middelalderen?* Det var frivillig om de ville nevne flere punkter. Her var det ikke gitt alternativer, så elevene måtte selv ha kunnskap om dette og hadde ikke mulighet til å gjette.

⁷ Kunnskapsløftet – fag og læreplaner på www.udir.no/grep

⁸ www.udir.no/grep

	Jenter (29)	Gutter (36)	Ukjent kjønn(7)	Totalt(72)
Nidarosdomen	7	7	2	16
Erkebispegården	0	2	0	2
Sverresborg	11	14	4	29
Munkholmen	0	2	0	2
Biblioteket	1	0	0	1
Olav Trygvassons- statuen	1	0	0	1
Kirker	0	1	0	1
Stiftsgården	2	0	0	2
Festningen	0	1	0	1
Vet ikke, Museum	14	14	2	30

Av 72 elever er det hele 30 som ikke har noe forslag i det hele tatt eller bare svarer museum uten nærmere spesifisering. Det er overraskende at så mange ikke kjenner noe middelalderbygg i byen de bor i. 29 krysser av på Sverresborg. Dette kan tolkes som en refleksjon de gjør fordi læreren som delte ut spørsmålene sikkert har sagt at spørreundersøkelsen gjøres av en ansatt på Sverresborg. Noen elever har også satt et spørsmålstegn bak Sverresborg. Disse elevene har trolig vært på Sverresborg, men neppe for å delta på middelalderprogram. Etter innføringen av Den kulturelle skolesekken har Sverresborg relativt få besøk av skoleklasser som ønsker middelaldertema, selv om opplegget "Spor av middelalder" tilbys. Først og fremst er det barnehager som deltar på dramaleken "Kong Sverre og borgen", samt elever som i forbindelse med byggeskikkomvisninger besøker Haltdalen stavkirke.

Byggeskikkomvisning Haltdalen stavkirke, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Foto: Ina Aashaug Winther, Trøndelag Folkemuseum

At bare 16 foreslår Nidarosdomen er relativt nedslående, særlig fordi alle Trondheims elever på 6 trinn (ca 2000 lever årlig) besøker Nidarosdomen på et tema som kalles "Middelalderliv" og som inngår i Den kulturelle skolesekken. Dette er et dramabasert formidlingsopplegg der elevene får være steinhuggere og bli med i bygghytta samt skoleklexer som deltar på en skoletime i byens eldste skole iflg formidlingsleder Ingrid Forseth ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider.⁹ Hun mener grunnen til at så få kobler Nidarosdomen til middelalder er at det ved besøket ikke fokuseres så mye på middelalder, men mer på selve Nidarosdomen.

Kun 2 elever kjenner til at Erkebispegården er et middelalderanlegg og I svarer biblioteket. På 1970-tallet var det store arkeologiske utgravinger på bibliotektomta og inne i biblioteket finnes det avdekt deler av en kirkeruin fra middelalderen, så dette er helt riktig. Ellers nevnes statuen av grunnleggeren av byen Olav Tryggvason (år 997) samt Stiftsgården og Kristiansten festning som er 1700-tallsanlegg. Ingen svarer Middelaldermuseet eller middelalderutstillingen ved Vitenskapsmuseet.

Rådgiver Solbjørg Pedersen ved Vitenskapsmuseet kan fortelle at Middelaldermuseet har besøk av ca. 2000 elever i året. Det er elever fra 5–7 trinn og fra videregående skoler, mange fra 6 trinn i forbindelse med besøket i Nidarosdomen.¹⁰ Hvorvidt elevgruppen som deltok i spørreundersøkelsen var blant dem som hadde vært på middelaldermuseet på 6 trinn er ukjent.

Elevene fra VG 2 som jeg observerte, var heller ikke så godt kjent med hvilke fysiske spor fra middelalderen de kunne se i Trondheim og en spurte om det finnes noe fra middelalderen i Trondheim nå? De fikk bl.a høre at både Nidarosdomen og Erkebispegården samt deler av Vår Frue kirke er middelalderbygninger. Dette kan også tyde på at det kan være lite lokalhistorisk fokus når det undervises i middelaldertema.

Elevene oppfattet ikke sammenhengene mellom tablåene i utstillingen og den arkeologiske utstillingen i montrene uten videre. De gikk veldig raskt forbi disse montrene og konsentrerte seg om tablåene. Da de derimot fikk påpekt sammenhengen mellom de arkeologiske funnene og tablåene og forsto de arkeologiske gjenstandene stammet fra Trondheims bygrunn ble de veldig ivrige og ga uttrykk for at besøket var interessant og morsomt. De fikk også klart noen "Aha-opplevelser" ved å forstå at der kinosenteret i dag ligger (Nova kino), der lå faktisk Skipakrok, ei bukt eller lone der skipene kunne legge til og som var stedet der Trondheim (Nidaros) ble grunnlagt.

Avslutning

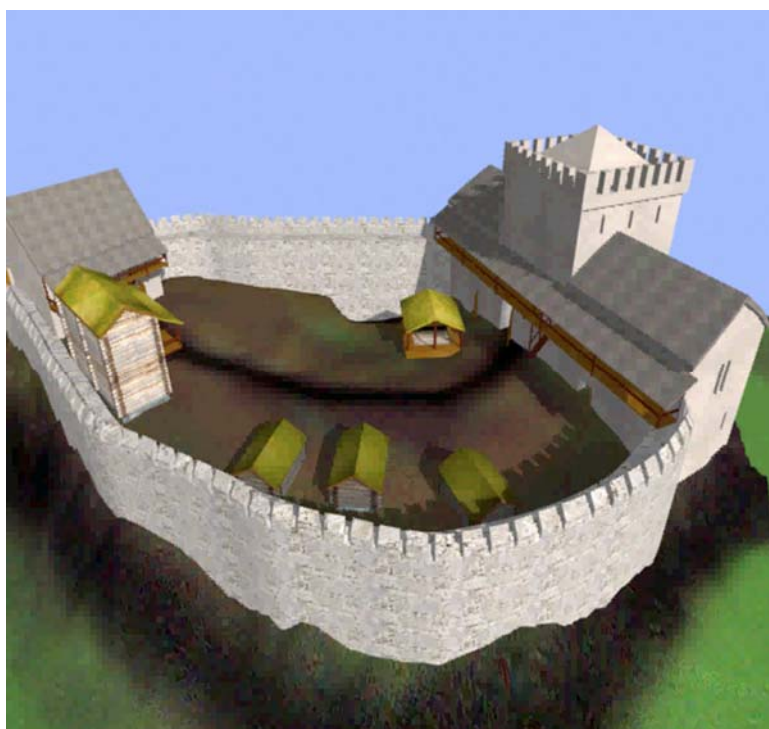
Dette arbeidet har gitt meg noen tanker omkring hvordan museene sammen kan klare å gi elevene – og alle andre – et bredere bilde av middelalderen i Trondheim. Sammen med noen av pedagogene har jeg reflektert litt over at verken Nidarosdomen eller Sverresborg er tydelige nok i at det er middelalderhistorie vi faktisk formidler. Vi formidler i sterk grad anleggene våre som Nidarosdomens historie og Sverresborgens historie. Vi setter det ikke i god nok sammenheng med hvor vi befinner oss langs den historiske tidslinja. Vi er heller ikke flinke nok til å referere til byhistorien for å forsøke å gi elevene et tverrsnitt av tida. Middelaldermuseet gjør naturligvis koblinger til Nidarosdomen, men ikke til ruinen av

⁹ Telefonsamtale januar 2010

¹⁰ Telefonsamtale januar 2010

middelalderborgen på Sverresborg eller til Haltdalen stavkirke, som lett kunne ha forklart hvordan man mener den første kirka som var opprinnelsen til den seinere Nidarosdomen så ut i 1035–1070.

Konklusjonen må vel være at det er mye å hente når det gjelder kunnskap om middelalderen både lokalhistorisk og for øvrig og at museene også har en jobb å gjøre i å tydeliggjøre epokene vi arbeider innenfor. Kanskje kan vi gjennom et samarbeid med NTNU bli bedre i formidling av middelalderen i Trondheim slik at det appellerer bedre til ungdom? Institutt for datateknikk og informasjonsteknologi (IDI), NTNU arbeider med "Middelalderens Nidaros i virtuell virkelighet" i samarbeid med middelaldermiljøene i byen og studenter som tar det tverrfaglige emnet "Eksperter i team" arbeider med forskjellige tema der de benytter 3D, animasjoner osv. Dette arbeidet utvikles også videre i masteroppgaver som f.eks et program om Sverresborgen som finnes på You Tube.¹¹

Kong Sverres middelalderborg. Fra 3D-program laget av studenter ved IDI, Institutt for datateknikk og informasjonsteknologi, NTNU.

¹¹ www.youtube.com/watch?v=sGleFUgxPOs

MAKING THE MOST OF ARCHAEOLOGY IN YORK. COMMUNITY AND LEARNING WITH YORK ARCHAEOLOGICAL TRUST

Jon Kenny

Phd, Community Archaeologist, York Archaeological Trust

York - a city as learning resource

The City of York located in northern England is world renowned for its heritage spanning the Roman city of Eboracum, the Anglian Eborwic, the Anglo-Scandinavian Jorvik and one of the largest medieval cities in England. In recent years the post medieval heritage has also come to the fore through a five year excavation in the Hungate area of the city.

In addition to a townscape still dominated by medieval buildings the city of York also boasts internationally important water logged archaeological deposits. It is these deposits that are now placed at the forefront of a bid towards applying for World Heritage status.

The city itself is relatively small; it can be walked across in under an hour making for a very concentrated heritage experience. In particular this combination of standing buildings and below ground archaeology makes York a vital education resource as well as a thriving tourist attraction. Some parts of York's heritage have been instrumental in forming parts of the national curriculum in England. The excavations carried out in the early 1980s by York Archaeological Trust in the Coppergate area of the city put the study of the Vikings (or Anglo-Scandinavians) firmly into the curriculum via the innovative development of the Jorvik Viking Centre.

York Archaeological Trust - an educational charity

The York Archaeological Trust (YAT) formed in 1972 as an archaeological excavation company dedicated to the study and recording of the archaeology of the City of York that, at that time, was threatened by heavy development. The new organisation developed a commitment to keeping people informed about what they were doing. By educating the people of the city they won support in highlighting the value of the city heritage.

The educational role of YAT allowed the organisation to gain charitable status. That commitment to education has never been lost and has expanded in many ways, of which some will be described in this paper. One of the central objectives of YAT is to develop its educational role in both formal learning and in more informal 'life long learning' and the City of York itself is of course the central resource for this learning.

The Jorvik Viking Centre

The Jorvik Viking Centre is at the heart of the educational work of YAT. It is both a reconstruction of the Viking city of Jorvik, based on the excavations that took place at Coppergate, and a museum, displaying material from the excavation and teaching people about the Viking Age in England and in Jorvik in particular. The centre is actually built on the site that was excavated and is located beneath the modern Coppergate shopping complex.

The Jorvik Viking Centre experience is a combination of contemporary museum display and reconstruction using figures and animatronics to populate the townscape. Visitors are taken through the reconstruction on 'time cars' suspended from a ceiling trackway and provided with an on board commentary.

When the Centre opened in 1984 it was an instant success, far outstripping the original estimates for visitor numbers. Since 1984 more than 12 million people have visited, giving Jorvik and York a high profile for tourism, education and as a Viking Age city. As well as an educational charity, YAT is also a business: the product on offer has to change with the times. Since 1984 there have been two refits, the first in 2001 and the most recent opening this year. These have been necessary both to keep the centre up to date as an educational resource but also to keep it fresh and competitive in the tough business world of tourism.

The success of Jorvik demonstrates that tourism and education can go hand in hand, and that an educational experience can be a commercial success too. With the benefit of the business side of Jorvik, YAT can also offer a wide range of educational services and experiences to the people of the region and around the country. Based on the experience gathered through taking schools around the Viking Centre, staff from Jorvik have, in the last year, developed a series of workshops for schools. There are also a set of educational loan boxes available to teachers and other members of YAT staff carrying out educational projects.

Reaching out to schools through Jorvik has long been part of the work of the centre. Members of staff are now engaged in going out beyond the city to take costumed 'ambassadors' to the large neighbouring cities such as Leeds and Sheffield. These cities have developed large and attractive city centres packed with shoppers all year round. These are important places to reach out to in order to bring people to York and Jorvik.

Cities such as York in the United Kingdom have recognised the benefit of developing shopping centres that attract people all year round. This began with the creation of seasonal fairs (at Christmas time for example) making key tourist sites key visitor attractions all year round. An early example of one of these 'out of tourist season' events is the Jorvik Viking Festival; begun 25 years ago it is now run by YAT and attracts visitors from across the world.

Other York Archaeological Trust Attractions

The work of YAT in developing the heritage of York by using it as an educational resource is not solely left to Jorvik. There are other attractions that combine a business head with hearts that are firmly in education. The resource at DIG for example seeks to allow people, especially but not only young people, to experience the ways in which archaeologists learn about the past. DIG, previously known as the Archaeological Resource Centre, developed out of the 1980s excavation at Coppergate, offering a different learning experience to that at Jorvik.

Located in the former church building at St Saviours, DIG is widely used by school parties. Visitors start with a briefing session in a replica archaeological 'site hut' before getting down to some simulated excavation work using plastic trowels to dig through coloured rubber gravel to archaeological levels populated with real and replica finds based on excavations carried out by YAT on Roman, Viking, Medieval and Victorian contexts. Visitors are then shown how bones and environmental samples help archaeologist to understand the past before spending time looking at exhibitions explaining archaeological recording.

DIG uses the archaeological resource of the City of York as a clear educational tool in a very 'hands on' way, whilst providing a safe and managed learning environment. Like those at Jorvik, members of staff here have developed education workshops that can be delivered at the DIG premises or can be taken out to schools. To expand the accessibility of the DIG experience, technology is now used to offer workshops through a Skype connection or via a growing list of web resources such as Facebook and Twitter.

Barley Hall is a more traditional heritage venue run by YAT in York. This building was rescued and researched by YAT as an archaeological project between 1983 and 1990. Between 1990 and 1993 this medieval hall was then restored to its appearance in the mid 1400s. The hall was run as a separate concern by a small heritage trust until it was taken back on again by YAT in the last few years. YAT set about developing this heritage resource from both an educational and a business perspective.

The hall was used to present schools' workshops. These workshops were aimed at later periods on the life of the building in order to meet the needs of the national curriculum. Exhibitions were installed to tell the story of ordinary people in medieval York in a way that allows for easy change and re-working as different themes are highlighted by research in the city. In 2010 the exhibition will deal with plague and disease. The exhibition space has also been adaptable and innovative, allowing fashion students to exhibit their work inspired by medieval clothing. The restored medieval hall at the core of Barley Hall allows YAT to offer the space for private functions including wedding receptions. A very real and necessary part of reviving a heritage resource that could not survive by simply being a life long learning resource was to become a combination of museum and evocative space for a variety of events.

The Hungate Excavations

York Archaeological Trust is not just about creating tourist and learning attractions. The organisation also continues to operate as an excavation unit in the competitive world of developer funded archaeology in the UK. The archaeological heritage is closely protected by the City Council using planning policies and government guidance to protect as much of the resource as possible during the development of a modern European city. Where develop-

ment will damage the archaeology (never more than 5% of a site) YAT competes to win the right to excavate with other local and national contractors. In 2006 YAT won the right to excavate a large site at Hungate near the centre of the city.

The City Council used planning policy to ensure that public archaeology would be delivered on the site and YAT saw this as an opportunity to deliver a wide variety of educational experiences through this archaeological resource.

Hungate has been able to deliver a range of educational experiences from the formal to informal. Traditional forms of public archaeology have continued such as periodic free open days and daily guided site visits at a very low cost. In addition to these basics, Hungate has offered individually tailored workshops to schools and a range of specific archaeological training for prospective archaeology students, current archaeology students and professional development. The training element at Hungate includes both a highly rated field school (Archaeology Live) and extensive student placements.

The Hungate excavation has also welcomed a community team who carry out the same basic work as the professional team and has had over 60 members from York in the first 4 years of the 5 year project. There have also been opportunities to offer work at Hungate as an opportunity for young offenders sentenced by the courts to community service. The latter innovative approach has been recognised and awarded a highly commended prize by a Celebration of Learning and Skills Awards in 2009.

Community Archaeology

Since 2005, York Archaeological Trust has supported Community Archaeology in the Greater York area with the support of the Heritage Lottery Fund. Community Archaeology is a growing idea in the UK, extending Public Archaeology to allow and encourage members of the public to participate in the activities of archaeology, learning them and researching either sites alongside professionals or following their own research agenda. The way that Community Archaeology is practised in York has been recognised by organisations such as the Council for British Archaeology as leading the way in the use of the heritage resource.

YAT has supported over 30 local community groups around York by helping to develop confidence in archaeological methods, loaning equipment and employing a community archaeologist to deliver this. This is a very hands-on approach to supporting 'life long learning' in the community and is a key part of YAT's educational objectives. Supporting 'life long learning' amongst this well motivated user group is not the only role for the community archaeologist at YAT. Support and encouragement is also given to those who might not recognise archaeology as 'for them'. This outreach work has led the community archaeologist to carry out a wide variety of work with young people through schools and the 'young offenders' project at Hungate.

Community Archaeology has more significance for 'life long learning' than formal education. By getting involved in a variety of archaeological activities, group members build confidence and a sense of group identity. Groups are supported in researching the history in their own landscape carrying out field activities such as landscape survey, geophysical survey, field walking and in some cases test pit and evaluation excavation. The Community Archaeologist is the fulcrum for these activities, facilitating the learning and training necessary to work to a

professional standard and giving groups an overview of the research value of their work. The research potential of such groups should not be underestimated at a time when university research is drawn to work of 'international significance' and contract archaeological units work where development takes them.

As part of the learning and development for community groups around York the Community Archaeologist has run monthly study days and an annual archaeology and history fair. This not only builds personal confidence but brings together different groups to interact with each other, sharing ideas, support and giving presentations of their work to a wider audience.

Reaching out to those who would not normally get involved with archaeology has been an important and rewarding part of the role of the community archaeologist. This work has involved the innovative use of archaeological activity to benefit other communities. Young people who have been sentenced to community service are given an opportunity to work in a stimulating environment where they are away from the pressures and difficulties of their every day lives. People who live in local homeless hostels are given the opportunity to build very basic skills such as group working, confidence in discussion and even just turning up on time whilst undertaking stimulating and interesting activities.

Work with York People First, a self advocacy group for people with learning difficulties living in the city has led to a sell out play at the city theatre. The whole event grew from an archaeology and history club run for York People First by the Community Archaeologist. Club members visited the excavation at Hungate while Victorian slums were under excavation. The group then spent time looking at documents from the time, census returns, health visitor reports and local newspapers. This work inspired the group to approach a local theatre company, Once Seen Theatre, with an idea for a play, plot and characters. The extensive work of the group was turned into reality and in March 2010 many members were part of the troupe that sold out the Theatre Royal studio stage on four occasions over three days.

The production of a play (Number 4 Haver Lane) based on the heritage of the city, by people with learning difficulties, supported by a community archaeologist and a community theatre company demonstrates without question the value of a city like York as an educational resource. York Archaeological Trust is clearly fortunate and well placed to make the maximum use of a heritage resource for all kinds of education from formal work with young children, children in secondary education and students at degree level and beyond. The heritage resource is broader than that, it can educate as part of a suite of tourist attractions, generating much needed income. People who live in the varied communities that make up York can also interact physically with their heritage. The limits of this interaction are still to be found, but so long as the heritage of York is both valued and protected, a place can be found for most communities working and learning from their heritage

MEDIATING CULTURAL HERITAGE. IDEOLOGY AND NEW RESEARCH

Gísli Sigurðsson

Professor, The Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies, University of Iceland, University of Stavanger

Recording the present and researching the past are and have always been affected by ideologies; ideologies which reflect different temporary, and often political, interests. Ideology determines what is deemed worthy to be documented and investigated under the banner of an academic discipline. Ideology determines how scholars and scientists choose their topics for research, and ideology determines how funds for research and for mediating its conclusions are distributed. In academia itself we have to address the problems entailed by this situation. Whether we like it or not, we have to work in a field that is interesting enough for someone else who has the money to fund our work. At the same time, we try to apply our scientific training and objective thinking within the political frame set up by the ideology that determines our work. In a sense, academic freedom only applies as long as that freedom is practised within the confines set up by the established ideology.

In purely academic work people have rather more freedom in their choice of topics than when it comes to mediating knowledge to the public, be it in the form of writing books, making films or holding exhibitions, using all possible media techniques (which require extensive funding). In order to address the conflict this situation raises I will use the example of two exhibitions at the Culture House in Reykjavík which I presented together with scenographs Sigurjón Jóhannsson and Steinþór Sigurðsson. Both dealt with topics deemed of interest from a cultural-political perspective: Vikings and the New World (opened in the year 2000 as a part of the millennium celebration), and the Icelandic Manuscripts (opened in 2002).

A certain political weight was lent to these exhibitions by the fact that they were held at the Culture House (in Icelandic called *Þjóðmenningarhúsið*, which translates literally into the National Culture House). The building itself was originally built in the early 20th century to host the National Museum and the Museum of Natural History, as well as the National Archives and Library. As these expanded and gradually moved to other locations, with the National Library being the last to leave the building, the government was left with a beautiful,

old house, centrally located, but without a purpose. It was therefore finally decided that the building would be renovated and used for various exhibitions and official receptions and meetings. As the building was thus being taken away from the people and reserved for governmental activities, many reacted to the exhibitions as if they were an extension of the political image and aura the politicians were trying to create around themselves as national leaders and lovers of national cultural heritage.¹ This ideological reaction was even made politically visible when the municipality of Reykjavík (at the time run by left-wing liberals as opposed to the right-wing conservatives who were leading the national politics) opened the Intercultural Centre across the street, demonstrating that the days of conservative national cultural policy were *passé* and that we had now entered the liberal, multicultural era of modern times. I experienced this conflict personally when I invited a good friend and active politician from the liberal wing to the opening of the Vikings and the New World exhibition. He declined, because he felt his attendance would be interpreted as supporting the conservative image-building of his political opponents. He did, however, consent to attend with me personally before the official opening, thereby acknowledging my personal efforts without paying any respect to the government as such.

Others felt that national politicians were claiming fame based on the Viking achievement, which had by no means been limited to Iceland – and criticised the claim that Icelanders had discovered lands in the West (i.e. North America), which were already densely populated and were therefore in no desperate need of being discovered. This criticism was based on the idea that politicians were hyping up events from the past in an inappropriate fashion. The exhibition was thus seen as serving a political purpose, regardless of its content as such.

The basic theme of both the exhibitions, Vikings and the manuscripts of Iceland, has of course been very central in all discussion and ideas about national identity, not only in Iceland but in Scandinavia at large as well as in England, North America and Germany, where it was memorably abused during the Nazi period.² As such, this theme has also been central in the critical re-evaluation of nationalism we have experienced in recent decades. The symbolic function of Vikings and the manuscripts in nationalistic ideologies, and the Icelandic national identity in particular, has therefore naturally played a prominent role in this re-evaluation. In the process this critical thinking has been transferred to the theme as such, and as a consequence many feel we have had enough of Vikings and manuscripts for the time being – because of the symbolic function these themes have had in many of the unpleasant aspects of nationalistic ideology.

Our agenda, on the scholarly side of this debate, is to use the ideologically driven political and public interest in our field of study in order to present a new scholarly and ideologically acceptable approach which, at the same time, meets the demand for mediating the cultural heritage as people believe they know it. In our postmodern and deconstructural times, we are all fully aware that there is no such thing as an objective mediation of a cultural heritage (the term itself is of course loaded with meaning and associations).³ Even though many journalists still claim that all they do is mediate what has really happened, most others have realised that their choice of topic and point of view play a decisive role in determining what

¹ See Ó. Rastrick, “Hús með sál — Þjóðarsál: Lesið í sköpun Þjóðmenningarhúss“, *Ný Saga* 12 (2000): 82-88.

² See for example the articles in the volume accompanying the manuscript exhibition: *The Manuscripts of Iceland*, Eds. G. Sigurðsson and V. Ólason (Reykjavík: Árni Magnússon Institute in Iceland, 2004).

³ See V. Hafstein, *Cultural Heritage*, forthcoming in *Blackwell Companion to Folklore Studies*, Eds. Regina Bendix and Galit Hasan-Rokem (London: Blackwell).

is discussed in our society and what is regarded as noteworthy enough to get into the news. In this process the individual's world view and set of values are most important, that is, the ideological foundations which all the work is based on.

In academia, as in the media, our ideas about the past and choice of topics that are worthy of being studied also reflect a certain point of view and ideological interests. Exhibitions that evolve around such central concepts as the national cultural heritage therefore present a welcome opportunity for the scholar to mediate the academic re-evaluation of the ideas which surround it in the minds of the general public – and which are often taken for granted by politicians as well as in the public discourse.

The Vikings and the New World exhibition thus highlighted the multicultural aspect of the settlement society in Iceland, with people of all social classes coming from different and violent cultures in Scandinavia and the British Isles – as a response to the common abuse of the past which has regarded Icelanders as being solely descended from glorified Norwegian Vikings. In so doing, the exhibition went against the long-lasting misconception, which can be traced all the way to the Book of Settlements from the 12th and 13th centuries, that the first Icelanders had been mainly male Norwegian chieftains. In demonstrating that Iceland had been settled by people of different origins, both males and females with varied social backgrounds and status, an attempt was made to use the settlement for the modern ideological purpose of mirroring the present multicultural society in the Icelandic past (which had previously first and foremost been used to demonstrate the homogenous origins of the nation), thus trying to undermine the nationalistic abuse of the past.

In addition, an attempt was made to show how our knowledge was built on written sources on the one hand and archaeological evidence on the other – giving both different but at the same time comparable pictures of the past. A well known and debated issue in academia concerns what kind of sources the old written sagas present. In the mediation to the public it is important to communicate the information from the texts and what kind of picture of the past they draw, but at the same time make people aware that these are not contemporary documents but rather artistic narratives based on real and/or wishful memories and fiction – even though an exhibition can never go into any detail in the debate on the authenticity of the sources. When it comes to the first centuries of settlement in Iceland and Greenland as well as the voyages to the New World, archaeology is normally regarded as more reliable than written documents when it comes to source value regarding the real world (in the relatively limited sphere which can be illuminated by archaeological work). In the process of mediating the archaeological information, it was important to keep it separate from the sagas and allow visitors direct access to the archaeological evidence parallel to what the written stories have to tell. The visitors could thus both observe the hard facts of archaeology and familiarise themselves with the world of the sagas. They were thus allowed the freedom to develop their own overall impression through two different channels.

This emphasis on the scholarship behind the information, based on the written sources and the archaeology, also provided the opportunity to present many new research projects, even publish scholarly conclusions that were still in the press, and make the point that in their personal discovery of the lands west and south of Greenland the people of Iceland and Greenland were of course only finding lands that had previously been discovered and inhabited by others. However, this fact did not reduce the importance of the historical

moment in Vínland when representatives of the two branches of mankind, who had originally gone east to Europe and west across to the North American continent, reunited for the first time after a long separation. This reunion was well worth the millennium celebrations. And there is no need to play down the fact that the actors who took the initiative to make the reunion possible had sailed across the ocean for the first time in reasonably safe vessels. In order to highlight this achievement, special emphasis was placed on the ship and navigational techniques, as well as all the dangers these seafarers encountered in the process. And the exhibition story was told from the perspective of those who remembered and told stories about the voyages of seafarers, who expanded the world as the people of Northern Europe knew it during the roughly two hundred years the exhibition covered: From regarding Scandinavia as the centre of the universe with trolls and giants in the far east, the world of the gods in the heavens and the Midgard serpent encircling the lands out in the deep Atlantic, to mapping out a world inhabited by humans all the way to the Caspian Sea and the Mediterranean as well as realising that there were still new lands and people on the other side of the ocean – all later explained and interpreted by storytellers in the framework of the Christian world view.

With this presentation I felt I was taking advantage of an opportunity provided by a sudden cultural political interest in a certain historical period to mediate many different scholarly approaches: source criticism, theories, new research and views that reflected much more modern ideas about the heritage being mediated than what critics could detect as part of the political motivation behind the official interest in the theme. In the process, it was most noteworthy to observe how even critically minded scholars could be so blindfolded by older ideas associated with Vikings and Vínland voyages, as well as their own political preconceptions about the active and leading politicians at the time (including the symbolic function and political image the Culture House stood for), that they did not notice that the exhibition challenged all the things and ideas they were criticising – when they mentioned the exhibition in passing as an example of how politicians in the present claimed fame for achievements in the past.⁴

The underlying question in the manuscript exhibition was: What is so noteworthy about the manuscripts? I believed the different answers to this question could explain how it came about that these apparently unimpressive, darkened and barely readable vellum pages had been selected as the main exhibition item in this most beautiful building in the capital of the Icelandic Republic. Such a status is not self-evident for worn manuscripts from the Middle Ages in other nation states. People in Iceland have also often questioned this dominant role of the manuscripts and the book *per se* in the country's official cultural policy. They claim that this has affected the status of other artforms, and that it has often been forgotten that the manuscripts contain not only stories and poetry but also pictures and decorative art as well as music, which have scarcely been studied. Not to mention the fact that many of the manuscripts do not look at all like anything important or spectacular, compared to the beautifully illuminated manuscripts from monasteries and churches in continental Europe. In spite of these complaints, until very recently it has been an undisputed part of the programme of every official visit to Iceland to include at an absolute minimum two items: A sightseeing visit to Þingvellir, where the North American and Eurasian tectonic plates are

⁴ See V. Hafstein, "Endurvakning hefðarinnar", *Tímarit Máls og menningar* 64, 3-4 (2003): 18-22 ("Myndin sem dregin er upp er af einni þjóð í einu ríki með eitt mál og eina trú [og einn gjaldmiðil], með sameiginlega fortíð, sameiginlegar sorgir og sigra" ["The picture which is drawn is of a single nation in one state with one language and one religion (and one currency), with a common past, common sorrows and victories"]: 20).

visibly drifting apart under the old national assembly site, and a visit to see the manuscripts at the Árni Magnússon Institute.⁵

It is understandable that some have regarded this as a slightly peculiar order of priorities. Why not the National Museum, the Museum of Natural History, the National Art Gallery, or some other culturally and economically important site? Why this emphasis on old books with limited aesthetic value, the kind of books which do not play any decisive role in the official cultural arena on official visits in any other country? What do these old books have that the other museums do not?

More than 30 years after the return of the first Icelandic manuscripts from Denmark, when the nationalistic ideology and colonial hatred for the Danes had long since faded from the national psyche, it was a challenge to address the question from a historical perspective and show how it came about that the manuscripts played a role in Iceland which entitled them to the best location in the most aesthetic exhibition locale in Reykjavík. This approach opened up the possibility to mediate recent research on the reception of Icelandic sagas and old Norse poetry, from prehistoric times when their content was expressed in pictorial material across Scandinavia and beyond and the times when the stories and poems had not yet turned into written texts in vellum manuscripts but were confined to oral entertainment, up to the present moment when the Icelandic people took the day off to go down to Reykjavík harbour in order to welcome the first two manuscripts being returned home from Denmark on 21 April 1971, the last day of winter according to the traditional Icelandic calendar.

With this approach I could address the religious, political and cultural roles played by knowledge and the book as a phenomenon in the Middle Ages, as well as the ideological conflict surrounding the use and abuse of this so-called cultural heritage in later centuries. The examples are manifold, such as when first Swedes and later Norwegians claimed it as their own in various editions in which the Icelandic origins of the texts never appeared; or when the English searched for the roots of an Anglo-Saxon identity by going to historic sites from the sagas; or when the Germans evoked the idea of the *Germanentum* through reference to the sagas – which was ultimately abused by the Nazis, who revered the Edda as the word of God; or when people of English origin in New England in the 19th century highlighted the Vinland voyages in history as a move against the pride of southern Europeans, who bathed in the fame of Columbus; or, finally, how Icelanders themselves campaigned for independence from Denmark by gaining recognition for their nationality on the basis of the sagas and the great Icelandic writers who wrote them. Icelandic scholars put much effort into finding these authors, and political forces in the country even fought for the copyright to the saga heritage, recognised as intellectual capital in the struggle between conservatives and the left-wing intelligentsia. The nation later united under the slogan “Bring the manuscripts home!” (in Icelandic *Handritin heim!*). When this campaign came to a successful end with the return of the first manuscripts, people felt they had finally gained independence from the Danes, who thereby received a general pardon for all their offences against the Icelandic people through the ages. This was symbolised when Icelandic Prime Minister Jóhann Hafstein asked people to join him in a fourfold “hurrah!” for Denmark on the Middle Quay of the Reykjavík harbour on (what then turned out to be in people’s minds) the last day of the Danish winter in Iceland. Giving this event a thousand years’ antecedent made it possible to surround the manuscripts in an aura that justified the symbolic elevation the exhibition tried

⁵ See G. Sigurðsson, “Icelandic National Identity: From Romanticism to Tourism”, *Making Europe in Nordic Contexts*, Ed. Pertti J. Anttonen (NIF Publications 35: 1996): 41-75, particularly 59-63.

to visualise – at the same time as new and ideologically critical research on this heritage and how it had fared through the ages was mediated to our visitors.⁶

In conclusion, it could be said that exhibitions which are driven and financed based on ideological interests by the authorities, with different political motivations, can and should be used by us on the scholarly side of life to mediate the vision and research we deem to be of interest at any given time. In my first example about the Vikings and the New World, I tried to mediate the material in such a way that those who wanted to mirror the present in the past could only do so in a manner that I deemed ideologically acceptable from our current standpoint in academia, taking into account current ideas about multiculturalism in Iceland and with full respect for the native peoples of North America. At the same time, an effort was made to reflect the sources and our knowledge in such a fashion that it would be transparent to our visitors how the information had come down to us; whether we were telling stories based on oral memory, with all the reservations such sources require, or whether we were mediating information based on archaeological excavations. The method served the purpose of telling a story, which has often been distorted, in such a way that the elevation of these particular events from the past, which an exhibition of this kind unavoidably stands for, would be scholarly and ideologically acceptable.

In the case of the manuscripts, the project was different: An exhibition of the manuscripts themselves as the state jewels they have come to be (made physically visible upon the day when the first two books arrived in 1971). The challenge was to evoke this spirit about 30 years on, when entirely different ideas and views dominate in society around the emotions which were so powerful, unchallenged and all-encompassing at the time. The way to go was to trace the development of these ideas through the centuries and place them in a historical and multi-national context. This gave me the opportunity to mediate all the ideologically critical research on the reception of the Old Norse/Icelandic literature from the time of its first writing, through editions and translations, down to modern times. With this approach I could both meet the official and partly conservative nationalistic demand for making the manuscripts visible as state jewels, and at the same time pay full respect to the current scholarship around them.

In other words, traditional subjects can always offer possibilities for new approaches. There is no reason to be so pessimistic as to assume that by studying and mediating material which has sometimes been abused to serve peculiar and even unacceptable political interests, we immediately join in this political abuse of the past which we find unacceptable. The subject itself is usually not guilty of this abuse, and our job is to present the material in such a fashion that people see through earlier ideas which have shaped and still affect the way they think about the past – for purposes in the present.

⁶ See Már Jónsson, who published his criticism of this approach in the journal *Saga*, preferring that this symbolic vision of the ideological role of the manuscripts be played down and the manuscripts made more approachable as physical objects to be studied (“Handritin heima: Af sýningu og bók”, *Saga* 41:2 (2003): 211-222).

PARALLELLA SEMINARIER

OMBYGGNATIONEN AV STOCKHOLMS MEDELTIDSMUSEUM

Tina Rodhe

Projektledare och producent, Stockholms medeltidsmuseum

I juni 2007 stängde Stockholms medeltidsmuseum eftersom Norrbro, ovanför museets kontor och entré, skulle grundförstärkas och renoveras. Inför renoveringen av bron söktes och erhöles medel för en omfattande ansiktslyftning av museet. Jag har varit projektledare för den ombyggnation av Stockholms medeltidsmuseum som pågått från juni 2007 till återinvigningen i slutet av januari 2010.

Under ombyggnationen har vi varit tillfälligt inhysta i Kulturhuset på Sergels torg mitt i Stockholm. I lokalen fanns en större butik och en mindre utställning under hela renoveringstiden.

När det ordinarie museet stängde för renovering plockades föremål undan, hus monterades ned och alla stora föremål så som stadsmur och skepp täcktes med presenningar. Som en första åtgärd byttes sprinklersystem och undertak. Projektgruppen, bestående av mig själv, en formgivare, en mediaproducent samt två arkeologer, reste på museiresor kors och tvärs genom Europa och Sverige. Vi besökte till exempel det stora arkeologiska museet, Marq, i Alicante. Vi besökte dessutom bland annat Berlin, London, Reykjavik, Manchester och York. Tanken var att få ta del av goda exempel och att bli inspirerade. Mest givande var besöket vid Marq.

Därefter tog arbetet vid på hemmaplan. Personalen genomförde värderingsövningar i den gamla utställningen. Vad var värt att spara och i så fall varför? Vad kunde tas bort? Formgivaren, Sten Jensen, började skissa på en ny gestaltning av Stockholms medeltid och övriga började fundera än mer på innehåll. Uppdraget var att integrera modern teknik med den kulturhistoriska miljön.

Under 2008 togs kontakt med alla externa hantverkare: rustningsmakare, konservatorer, dockmakare osv. Allt arbete dokumenterades. En häst köptes in och en rustning smiddes. Vi byggde en helt ny kloster- och kyrkavdelning med korsgång och klosterträdgård. Medeltida

tegel hämtades från magasinet för att läggas ut som golv i vackert fiskbensmönster. Vi byggde barnhörna med trähäst, hemlig gång, och med ett eget utrymme för verkstadsaktiviteter. För att skapa en jätteprojektion över det medeltida Stockholm etablerades kontakt med Media-gymnasiet i Nacka. Ett nytt avsnitt i utställningen beskriver hur vi kan veta. Här tar vi hjälp av olika vetenskapsmän som får förklara hur de arbetar.

År 2009 var det dags att producera nya texter. En katalog skrevs och översattes. Alla föremål skulle tillbaka in i nya montrar med energisnål LED-belysning. Arbetet började närma sig sitt slut.

Den 24 januari 2010 återinvigdes museet och hela arbetet har kunnat följas på projektets blogg: www.medeltidenitiden.se

MINNESSTIMULERING PÅ JAMTLI

Britt-Marie Borgström

Museipedagog och projektledare för ”Kommer du ihåg? Minnesupplevelser i socialpedagogikens tjänst”, Jamtli

Kan det vara möjligt att på ett friluftsmuseum med dess miljöer, byggnader och föremål öka livskvaliteten och stimulera minnet för äldre med begynnande minnessvikt och diagnosen tidig demens? Kan den pedagogik som bygger på sinnesupplevelser och ett upplevelsebaserat lärande även komma till gagn för en ny målgrupp - de allra äldsta? Det var en intressant frågeställning som vi inom projektet ”Minnesupplevelser i socialpedagogikens tjänst” ville försöka söka svaret på.

Bakgrund till projektet

I den öppna förskolans verksamhet på Jamtli har vi under lång tid vänt oss till mor/farföräldrar och välkomnat dem i vår verksamhet tillsammans med sina barnbarn, ibland barnbarnsbarn. Vi har sett hur mycket de aktiviteter som vi erbjuder barnen *tillsammans* med de vuxna stimulerar och inspirerar dem att berätta för sina barn och barnbarn om sina minnen och upplevelser från den egna barndomen.

Ett exempel från Jamtlis öppna förskola som etsat sig fast utspelade sig en septemberdag då vi tagit ut alla trädjur från lekfjösset och vi lekte att de kommit hem från fåboden, vi skurade dem med vatten och såpa innan vi ställde in dem i ladugården igen. De skulle vara rena och fina inför den långa vintern i fjöset. En mormor kom då på besök med sitt barnbarn och trädjuren doftade snart av såpa efter den noggranna rengöringen med såpa och skurborste. Genast var berättandet igång om hur det var att vara lill-butös på fåboden. Mormors minnen om fåbodlivet flödade fram...

Under lång tid har vi känt att vi borde utveckla och ta till vara detta i vår verksamhet på ett bättre sätt.

Vår museichef, Henrik Zipsane, har många erfarenheter med sig från Danmark och England där man under en lång rad år arbetat med reminiscensverksamhet och minnesträning i museala miljöer. Ur dessa samlade erfarenheter och tankegångar föddes projektet.

Vad går Minnesstimuleringsprojektet ut på?

Projektet är en samlad insats där vi på fem läns museer i två grupperingar arbetar med att nyttja kulturarvet för att stimulera äldres egna minnen. Målet är att vid respektive museum genomföra olika former av försöksverksamhet i minnesstimulering utifrån museets egna förutsättningar. Utgångspunkten är kulturarvet.

Vi strävar efter att öka deltagarnas livskvalitet och därigenom försöka skapa en positivare livssituation för deltagarna. Vi vill också pröva oss fram för att hitta långsiktiga och realistiska arbetsformer för denna verksamhet vid respektive museum.

De 5 samarbetande museerna är: Jamtli, Jämtlands läns museum; Murberget, Läns museet Västernorrland; Gammlia, Västerbottens museum; Kalmar läns museum och Sörmlands museum.

Västerbottens Museum, Läns museet Västernorrland och Jamtli bildar en grupp genom att i detta utvecklingsarbete *använda* sina friluftsmuseer. På samma sätt bildar Kalmar läns museum och Sörmlands museum par genom att primärt göra sina insatser *utanför* museet med olika former av uppsökande verksamhet.

De fem museerna utbyter erfarenheter på vägen liksom de vid avslutningen av projektet lägger fram resultaten tillsammans i form av en rapport och en gemensam nationell konferens.

Fortbildningsdag för de medverkande museerna

Efter inspiration från den fortbildningsdag som Murberget genomfört med äldreomsorgen i Härnösands kommun arrangerades en fortbildningsdag på Gammlia i Umeå för alla museerna i projektet.

Kunniga föreläsare i ämnet som Birgitta Näsman, geriatriker och överläkare på Geriatriskt centrum vid Umeå universitet, var en av huvudföreläsarna. Hon har doktorerat på Alzheimers sjukdom. Dessutom medverkade också Monica Forsberg från studieförbundet Bilda. Hon har en fil kand i psykologi med erfarenhet från psyk/demensvård. Monica arbetar med att utbilda volontärer som kan arrangera äldredialoger på äldre-demensboenden. Tillsammans har de givit ut två bilderböcker om minnesstimulering och välbefinnande som vänder sig till dementa, *Nycklar till minnenas dörr* och *Glänta på minnenas dörr* samt nyligen även en film. Deras samlade kompetens i reminiscens, förändringar vid normalt åldrande och vid Alzheimers sjukdom som vi fick ta del av, utgjorde en viktig start för oss i upptakten av projektet. Dessutom hann vi även med att delge varandra och diskutera de planerade uppläggen av våra respektive verksamheter, vilket var inspirerande för det fortsatta arbetet.

Hur har vi på Jamtli arbetat med Minnesstimuleringsprojektet

För oss har samverkan med Östersunds kommun, *vård och omsorgsförvaltningen* varit av stor betydelse. Redan i planeringen av projektet togs kontakt med dem. Det visade sig att regeringen gått ut med speciella stimulansmedel riktade till vård och omsorg för äldre. Östersunds kommun hade fått medel till projektet "Det sociala innehållet för äldre", som syftar till att skapa mötesplatser och öka det sociala innehållet för äldre i kommunen.

Vårt minnesprojekt kunde länkas till kommunens pågående projekt. Kommunens demensteam valde ut fem personer med diagnosen Alzheimers/begynnande minnessvikt som de bedömde vara i behov av stimulans. Samtliga av de utvalda personerna är hemmaboende och deras medverkan i projektet ska också ses som en avlastning för de anhöriga som med hjälp av hemtjänstpersonal vårdar dem i hemmet. De fem utvalda personerna erbjuds möjlighet att besöka Per-Albintorpet under två timmar en förmiddag varje vecka. Kriterierna som ställdes upp var att man ska vara så pass rörlig att man kan röra sig fritt i de miljöer vi erbjuder.

Vi har nu en grupp med fem deltagare som från och med våren 2010 utökas till två grupper med fem personer i varje grupp.

Under upptakten höstterminen 2009 har vi varit två museipedagoger från museet och en demensundersköterska från kommunen som har arbetat tillsammans. Från vårterminen 2010 är vi en personal från museet samt demensundersköterskan.

Miljöer och teman på Jamtli

Basen i verksamheten är Per-Albintorpet på Jamtli, en 40-talsmiljö inredd som en bostad under beredskapstiden. Till bostadshuset hör också en mindre oinredd ladugård. Utanför gårdsplanen ligger ängar och åkermark. Torpet är avskilt från det övriga området med en liten skogsridå för att förstärka känslan av landsbygd och skogsmiljö. Under hösten betade Jamtlis får i närheten av torpet och hästhagen låg också i närheten. Hjässor stod ute på åkern, alldeles i närheten av torpet och påminde om jordbruket från förr.

I Per-Albintorpet sker vid varje tillfälle en *upptakt* av verksamheten som gruppen kommer att delta i. Att det är samma miljö som de återkommer till kan upplevas som en trygghet. Det underlättar också för transportererna med färdtjänstbussarna.

Individualisering utifrån levnadsberättelser

De olika teman och miljöer som vi förlagt verksamheten i har valts med utgångspunkt i deltagarnas bakgrund. Deras levnadshistoria med betoning på barn-och ungdomstiden har varit avgörande för innehållet i verksamheten. Demensundersköterskan känner deltagarna väl och har även varit involverad i processen att välja ut deltagare. I nära samråd med henne har vi försökt att individualisera programmet. Dessutom har verksamheten varit årtidsbunden med sysslor som förknippas med den historiska tiden och arbetsåret.

Känslan av 40-tal förstärks ytterligare genom att vi i personalen är klädda i 40-tals kläder. Även övrig personal på Jamtli i form av aktörer som de äldre möter är klädda i tidsenliga kläder. Men en stor skillnad från sommarens Historielands- verksamhet är att vi som leder verksamheten inte är i roll. Däremot har aktörerna varit i roll i en "light version".

*Per-Albintorpet med personal från museet och kommunen.
Foto: Jamtli bildbyrå*

Sinnesstimulering i form av dofter, smaker, ljud- och musikupplevelser har varit viktiga ingredienser i varje tema. Att koppla olika moment av rörelser som upprepas till teman som till exempel att mala kaffe med kaffekvarn, såga ved, barka timmer, har upplevts positivt. Allsång och fikastund är återkommande inslag under samtliga träffar.

Samma tema har upprepats under två veckor vilket varit en fördel för de äldre eftersom upprepning och igenkännande upplevs positivt. Dessutom har det planeringsmässigt varit en fördel för oss.

Exempel på teman under hösten 2009

- Kaffe/krus-tema. Vi lär känna miljön och varandra i Per-Albintorpet.
- Vi hälsar på hos skogsarbetare i stora skogskojan.
- Besök i 50-talet - Bensinmacks- och veteranbilstema.
- Lek och leksaker/barntema
- Musiktema med besök av sångerskan "Ulla Billqvist" på fältturné
- Jultraditioner och terminsavslutning

Barkning och sågning av ved utanför timmerkojan. Foto: Projektet Kommer du ihåg?!Jamtli

Ett tema som berörde de gamla starkt var besöket i skogskojan hos skogsarbetarna. Eftersom vi alltid startar upp dagen på Per-Albintorpet som inte ligger så långt ifrån skogskojan så promenerade vi dit. I vintras hade vi möjlighet att åka häst och släde till kojan, nedbäddade i fårskinnsfällar, vilket väckte starka minnen hos dem som är uppvuxna på landet eller har ridit i sin ungdom.

Framme vid kojan möttes vi av "skogsarbetaren Hjalmar" som ville ha hjälp med barkning och sågning av ved. Efter den arbetsinsatsen bjöd Hjalmar på kolbullar som stektes i stekpanna på eldpallen. Kolbullarna åt vi sedan ur tidningspapper och drack starkt kokkaffe.

Att sitta och titta in i elden och sjunga Dan Andersson visor väckte mycket känslor och minnen. En av männen hade i sin ungdom varit med om att bo och arbeta i skogen. Han grät av lycka och visste inte hur han skulle kunna tacka oss för att han fått uppleva detta igen. Vi som arbetade den dagen grät också. Mycket starka känslor väcks i den här verksamheten!

Ulla Billqvist i soffan på Per-Albintorpet. Foto: Mikael Sundberg

Ett annat tema som väckte stort gensvar var musiktemat med besök av sångerskan "Ulla Billqvist" på fältturné. Vid detta tillfälle knackade "Ulla Billqvist" på i Per-Albintorpet och sökte husrum eftersom hon var ute på fältturné för tillfället. Kunde hon få framföra några sånger? Tillsammans sjöng vi de allra mest kända sångerna av Ulla Billqvist som "Min soldat" och "Nu ska vi opp, opp"! En härlig allsång under ledning av Ulla (sångerskan Måd Demår).

Vid dessa tillfällen kan man märka hur det glimmar till i blicken av igenkännande och hur det påverkar minnet en stund. Även om det är endast för en kort stund sitter den positiva känslan kvar länge.

Det finns goda förutsättningar för att skapa sådana positiva stunder i Per-Albintorpets 40-talsmiljö. En plats där atmosfären, lukter och ljud förstärker det materiella på ett sätt som omöjligt kan skapas eller finnas i världens mer moderna boendemiljöer.

Rekvisita och arkivmaterial

En fördel har varit att kunna använda den rekvisita som redan finns i Per-Albintorpet. Vissa tidsenliga kompletteringar har gjorts, främst med inköp av husgeråd, julsaker och vissa textilier och möbler. En ledstång har införskaffats för att underlätta tillgängligheten till andra våningen på torpet.

Genom att titta, vända och vrida på föremålen minns vi lättare olika episoder, miljöer och händelseförlopp. Föremålen hjälper till att hitta de äldres minnesöar som vi tillsammans med de äldre kan spinna vidare på och utgå ifrån i våra samtal.

Arkivmaterial från främst Jamtlis bildarkiv i form av uppförstorade bilder som anknyter till temat har använts vid varje tillfälle. Viss individualisering har även här kunnat genomföras med bildmaterial från deltagarnas hemorter.

Skogsarbetare. Foto:
Jamtli bildbyrå

Veckobrev

Efter varje tillfälle får deltagarna med sig ett veckobrev som berättar kortfattat och med lättläst stil och språk vad de upplevt under sitt besök på Per-Albintorpet. Veckobrevet har varit en väg att försöka befästa upplevelsen samtidigt som de anhöriga i hemmet och hemtjänstpersonalen får en möjlighet att i samtal anknyta till upplevelsen på Jamtli. Veckobrevet innehåller också foton på aktiviteter, föremål som anknyter till temat.

Samverkan med Umeå Universitet/Geriatriskt centrum

Projektet genomförs i samarbete med Institutionen för samhällsmedicin och rehabilitering, avdelningen Geriatrik vid Umeå Universitet och professor Yngve Gustafson. Eftersom verksamheten och grupperna skiljer sig åt mellan de olika museerna kommer det att krävas olika typer av utvärderingar. Grupperna består av förståeliga skäl av få individer vilket kan att göra det vetenskapliga värdet av utvärderingarna svårbedömt. I universitetets roll ligger att förse projektet med testerna (minimental test – MMT och psykiskt välbefinnande test – PGCM) samt strukturera en intervjuguide.

Studieresa till Danmark

Under januari 2010 genomförs en studieresa till "Den Gamle By" i Århus, Danmark. Här har man sedan 2004 utvecklat reminiscensarbetet utifrån de särskilda förutsättningar som finns på ett friluftsmuseum. I dag har "Den Gamle By" flera miljöer inredda så att de kan användas i reminiscensarbetet. Ett eget "Erindringens Hus" håller på att byggas i 50-talsstil.

Reflektioner utifrån Minnesstimuleringsprojektet på Jamtli

Vårt samarbete med vård- och omsorgsförvaltningen i Östersunds kommun har varit ovärderligt för projektets planering och genomförande. Vi som arbetar med projektet från museets sida har en stor fördel av att arbeta tillsammans med en personal från demensteamet med sin specialkompetens. Vi lär oss hela tiden av varandra.

Per-Albintorpets hemmiljö med dess inredning, vardagsföremål, järnspisens knastrande och smaken av kokkaffe väcker många minnen och vi märker att deltagarna njuter av att "bara vara" i miljön.

Det är en fantastisk känsla när man får vara med de demenssjuka och se deras välbefinnande trots sjukdomen. Sjukdomen i sig kan vara oerhört kränkande och tärande på deras självkänsla när de tappar förmåga efter förmåga. Det gäller att finna glädje i stunden och ta tillvara den i en trygg miljö där det är tillåtet att göra "fel" och där man är accepterad för den man är och den man har varit. Vi ser stora möjligheter med att museala miljöer kan öppnas upp för denna målgrupp.

Vår dröm är att verksamheten på Jamtli kan bli en del av kommunens satsning på sociala mötesplatser. En "Mötesplats Jamtli" där vi kan nå många fler med vår verksamhet. Utbildning av personal inom vården i metodik och praktik runt hur man kan arbeta med kulturarvet som tema hemma på de särskilda boendena ser vi som en spännande utvecklingsmöjlighet av projektet.

Verksamhet under 2009 vid de övriga deltagande museerna

Gammlia, Västerbottens museum

Verksamheten på Västerbottens museum har genomförts i två av friluftsmuseet Gammlias miljöer, samt på olika platser inne på museet. Aktiviteterna har planerats och genomförts i samarbete med personal på Dragonens äldrecenter.

Deltagarna har bestått av två grupper, en manlig och en kvinnlig, och aktiviteterna har anpassats till de deltagandes intressen och önskemål. Målsättningen har varit att stimulera så många sinnen som möjligt för att förhöja upplevelsen. Träffarna har pågått 2-2 1/2 timme per gång.

"Fiskeminnen"

Vid denna aktivitet deltog tre herrar som valts ut utifrån deras intresse för jakt och fiske. Aktiviteten genomfördes i Fiske- och sjöfartsmuseet bland båtar, fiskeredskap och tjärdoft och till tonerna av "Gamla Nordsjön" med Harry Brandelius. Till kaffet avnjöts rökt sik på tunnbröd och det berättades många spännande fiskehistorier.

"Hushållssysslor förr"

Gamla köksbestyr i Wallmarksgården lockade fyra damer. Vid den öppna spisen fick deltagarna bland annat mala kaffe, kärna smör och karda ull. När kaffet kokats i brasan var det dags att provsmaka det nykärnade smöret på tunnbröd och det blev en trevlig pratstund i skenet av endast levande ljus. Kläder från slutet av 1800-talet bidrog till att förhöja upplevelsen av "förr i tiden".

Rekvisita och arkivmaterial

Förutom miljöernas och utställningarna befintliga rekvisita, har materialet kompletterats med relevanta föremål och uppförstorade fotografier från museets rekvisitasamling samt föremål och bilder från Studieförbundet Bildas Minneslådor.

Ansvarig: Maine Wallentinsson

Murberget, Västernorrlands museum

Verksamheten drivs på Murberget av en projektledare och en projektsamordnare och aktiviteterna har genomförts i samverkan med äldreomsorgen i Härnösands Kommun.

Inbjudan med program skickades ut till berörda enhetschefer för Härnösands kommuns äldreboenden och dagverksamhet för de äldre. Totalt deltog cirka 90 personer i aktiviteterna.

”Jul på Murberget”

I Prästgården på Murberget fick de gamla möjlighet att återuppleva jul som den kunde se ut på 1940-talet. Det doftade av gran och pepparkaksbak då där pågick julbak i kökets 40-talspis.

I järnspisen eldades med björkved och i salen brann en brasa i den öppna spisen. Rummen hade dekorerats med tidsenligt julpynt som de fritt fick titta, känna, vända och vrida på. I fönstren blommade amaryllis och julstjärnor och i matrummet med kakelugn och matrumsgrupp i ek dukades med vit damastduk och porslin från 1940-talet. Besökarna bjöds på kaffé med julbröd medan de fick en kort presentation av byggnaden och lyssnade till julmusik från 1930–40-talen på den gamla ”radion”. Allt med syfte att skapa en atmosfär för hågkomster och samtal kring julminnen.

Efter kaffet blev det samling vid brasan i salen med adventsstjärna och julgran som enda elektriska belysning. Här samtalades om julen förr medan gamla kända julsånger tonade i bakgrunden. Några gnotade med i sångerna. En dikt av Zacharias Topelius om barndomens jular inspirerade till samtal om gamla seder och bruk. Samtalen fördes ibland vidare in på sådant som matbrist, sociala betingelser, politiska händelser, klädstilar med mera. Flera gripande livsöden kom i dagern och påminde om de livsvillkor som gällde i Sverige när besökarna var unga. På borden låg fotoalbum, tidningar och böcker att bläddra i.

Ansvarig: Margareta Bergvall

Sörmlands museum

Under hösten genomfördes berättarcafèer för äldre på olika håll i länet. Målet var att nå många äldre, både de som själva är aktiva i verksamhet och diskussioner, men också äldre som gärna kommer och lyssnar och deltar utan att vara aktiva. Berättarcafèerna genomfördes i samarbete med den aktuella kommunen samt den lokala hembygdsföreningen. Temat varierade mellan orterna och diskussionerna leddes av en samtalsledare från Sörmlands museum. Det producerades fyra nya minnesutställningar under hösten, tillsammans med de fem befintliga. De nya utställningarna är ”tvätta”, ”handla”, ”beredskap” och ”jul”. Under hösten turnerade ”skolan”, ”syskrinet”, ”fiske”, ”snickarboden” och ”leksaker”. De olika temana berör livets olika skeenden – från barndomen till livet som pensionär. De nya utställningarna har producerats efter önskemål från, och diskussion med, äldreboenden runt om i länet.

I början av november publicerades det första inlägget på Seniorbloggen (www.seniorbloggen.se). Under hösten träffades man varannan vecka då de sex bloggande pensionärerna valde föremål på två gemensamt bestämda teman. Sex dagar i veckan publicerades ett nytt inlägg av

projektledaren från Sörmlands museum. Inlägg om våra föremål sedda genom pensionärernas minnen och liv. Teman under hösten var bland annat "ljus", "leksaker" och "mode".

Ansvarig: Anna Lassbo

Kalmar länsmuseum

Kalmar länsmuseum satsade det första året på att arbeta med utbildning av personal inom äldreomsorgen på plats ute i två kommuner, Mörbylånga och Kalmar.

Ett inledande möte hölls med chefer inom vård och omsorg samt vårdpersonal från de kommuner som ingår i projektet. På mötena närvarade även en representant från Linnéuniversitet, detta för att kunna knyta den vetenskapliga aspekten till projektet. Tillsammans diskuterades projektets förutsättningar och riktlinjer drogs upp. Kommunerna valde ut lämpliga särskilda boenden och träffpunkter (sammanlagt fem olika platser i kommunerna) som deltagare i projektet. Dessa platser besöktes sedan av museets personal och lokalhistorisk forskning gjordes utifrån dessa. Ett utbildningspaket sattes samman utifrån en dialog mellan museet, vårdpersonal och Linnéuniversitet. I utbildningen ingick bl.a. historisk tillbakablick på 1900-talet. Syftet var att personalen skulle få en insikt i vilken samhällskontext deras vårdtagare har verkat och växt upp i och format dem, en kunskap som idag saknas, framförallt hos den yngre personalen. Om etik, välbefinnande och livskvalitet hos äldre föreläste fil. dr Margareta Hagberg, Linnéuniversitetet. Andra teman var hur kulturen och historien kan fungera som pedagogiska hälsobringande verktyg. Vårdpersonalen presenterade "goda exempel" från vården och deras önskemål för att arbeta med kultur inom vården.

Ansvarig: Meg Jonsson

EN JÄMTLÄNSK FÖRFATTARE OCH HANS HISTORIEBRUK

Anna Engman

Antikvarie, Jamtli

Historiebruk kan vara många olika saker, allt från utställningar på ett museum till retoriska diskussioner inom politik och religion. Även inom fiktionens värld finns ett historiebruk som är minst lika viktigt som de andra. Här finns möjligheten att nå ut till en större skara människor än vad man gör med en artikel, avhandling eller utställning. När det handlar om fiktion blir det dock lite svårare att kontrollera eftersom det bygger på den konstnärliga friheten. En film eller bok ska vara kommersiellt gångbar och kanske inte bara vara historiskt korrekt vilket gör att historiska fakta blandas med uppiktade personer och händelser.

Under en period av år har vi matats med böcker, filmer, dokumentärer och lanseringen av nya turistmål på temat Arn Tempelridderen. En historisk fiktiv person som placerats i ett sammanhang som stämmer ganska bra överens med hur vi idag tolkar livet och händelser på 1100-talet. Trots att böckerna innehåller ett stort antal faktiska personer och händelser som speglas på ett någorlunda korrekt sätt är huvudpersonen och det han upplever under sin livstid en påhittad historia.

Innan Jan Gulliou skrev böckerna om Arn lade han ned ett stort arbete på att läsa om och på annat sätt ta reda på fakta, fakta som forskare samlat på sig genom åren och tolkat på olika sätt beroende på vilka teorier man använt. Resultatet av hans förberedelser blir att bilden av tidsperioden speglas av den samtida författaren själv lever i. Det här gäller naturligtvis även för andra författare som skriver historiska romaner som delvis bygger på faktiska personer och händelser.

Jämtlands svar på Jan Gulliou kan vara Aksel Lindström. Aksel föddes 1904 och började i 40-årsåldern, efter ett strapatsrikt liv, skriva böcker. Han hade sedan unga år varit intresserad av historia och genom åren blivit bekant med flera av dem som skrev om jämtländsk historia under första hälften av 1900-talet. Under många år skaffade han sig ett underlag för att kunna skriva en trilogi om 1000-talets Jämtland. Böckerna kom att handla om tiden för brytningen mellan hedendom och kristendom. Grunden för böckerna kan man säga är runstenen på Frösön. Första boken börjar med inskriptionen från stenen "Östman, Gudfast son, lät resa

denna bro och han lät kristna Jämtland. Asbjörn byggde bron. Tryn och Sven ristade dessa runor.” Där finns böckernas huvudpersoner namngivna. Skildringen bygger sedan till stor del på berättelsen fram till byggandet av bron och ristanget av runorna ungefär 1050 e.Kr. Stenen kommer att ha en betydande roll i handlingen från början till slut. Både stenen och bron var av personlig betydelse för Aksel då han under många år arbetade för att hitta platsen för bron och sedermera också var övertygad om att han hade en trolig plats. Under 1990-talet gjordes undersökningar i området men platsen var för påverkad och det fanns mängder med trärester och sten som skulle kunna vara rester av en bro eller inte. Att ge en rättvis syn på händelserna och turerna kring Aksels engagemang för bron skulle kräva ett längre föredrag än detta.

Hur ser då Aksels syn på den här tiden ut? Skiljer den sig från hur vi ser på den idag? Kan man se vad som influerat honom och varför? Mycket av den information jag fått om Aksel kommer från biografien *Aksel Lindström och hans tid* av Torsten Jonsson och från de böcker som ingår i trilogin.

Under tidigt 1900-tal var arkeologin identitetsskapande i den meningen att dess uppgift var att studera och skildra det svenska folkets (för)historia och uppkomsten av det svenska riket. Den svenska arkeologin betonade en lång och homogen kulturell tradition inom landet, en tradition som bars fram av ett folk. Variationer inom landet och konflikter fanns inte med i bilden. Idag är vi nog mer benägna att tro att övergången mellan förhistoria och historia, hedniskt och kristet inte var så tvär som man tidigare trott. Samhället under sen förhistorisk tid var polyteistiskt och kanske mer mottagligt för att blanda kulturer och religioner än vad fallet var efter det att kristendomen blev ensamrådande. Något av detta kan vi se i Aksels böcker. Han speglar ett samhälle där de två religionerna samexisterar men inte under bekymmerslösa förhållanden. Huvudpersonerna ställs ofta i val mellan den gamla hedendomen och den nya religionen. Vi får vara med när det firas gamla högtider i samband med ting och liknande och när den nya kyrkan ska byggas. Här kan man säga att Aksel tänkte på ett modernt sätt eftersom han tillät en sorts samexistens av de två religionerna. Kanske var detta något han uppmärksammade under sin tid som trapper i Amerika. Då träffade han på en del indianer som under första delen av 1900-talet befann sig i en process som innebar att de hamnade mellan det gamla sättet att leva och det för deras del nya sättet.

Källkritiken, som blev vanligare under början av 1900-talet, var knuten till de positivistiska tankar som fanns under 1900-talets första hälft. Positivismen strävade efter att grunda tänkandet på fakta, det vill säga kunskap som baserats på sinneserfarenheter. Att genom studier hitta återkommande händelser och regelbundenheter och på så vis kunna förklara vad som kommer att ske. Kunskap var det som man kunde förutse. Källkritiken byggde på vad som hade hänt och hur den kunskapen införskaffats. En skriven handling som tillkommit i nära anslutning till en händelse, som inte var en partsinlägga och som heller inte byggde på andra försvunna handlingar eller andra personers utsagor, var trovärdigare än en handling som inte uppfyllde dessa kriterier. Kombinationen av källkritik och positivism gjorde att man tyckte att man kunde komma väldigt nära ”sanningen”.

Om historievetenskapen blev mer realistisk och materialistisk under första hälften av 1900-talet, delvis på grund av användandet av källkritik, gick arkeologin åt motsatt håll. De gamla texterna som *Heimskringla*, *Eddan* och *Beowulf* sattes samman med fornlämningar som gravhögar och guldschattnar och det skulle på så sätt förlänga och fördjupa kunskapen om det svenska rikets historia. Den här kopplingen mellan text och plats gjorde också Aksel även

om han vände på det och använde en av de mest kända fornlämningarna i Jämtland och hade den som grund för berättelsen. Det i sig är inget typiskt för hans samtid. Precis så gjorde även Jan Guillou i Arnberättelserna. Det som skiljer sig är däremot att Aksel använder sig av en lämning som är unik i Jämtland och ingen vardaglig lämning från den här tiden. Det finns bara en runsten i Jämtland och den skapar hela grunden till historien.

Den person som kan ses som Aksels läromästare i historia var Janrik Bromé, författare till andra och tredje delen av Jämtlands och Härjedalens historia. Bromé var även den som kom till Aksels försvar när *Österhus brinner* publicerades. Efter ett par mer eller mindre negativa recensioner där inte bara innehållet i Aksels böcker kritiserades, utan hela genren av historiska romaner med de isländska sagorna som grund, skrev Bromé en recension som påtalade Aksels prestation i att ha skrivit ett jämtlandsepos och vilken krävande uppgift det var.

Gustav Hedenvind-Eriksson var en av de författare som skrev om Jämtlands historia i början av 1900-talet. Han var precis som Aksel inspirerad av Snorre Sturlasson och de isländska sagorna. Hedenvind var den författare som var mest kritisk till den gängse bilden av vår förhistoria och då framförallt vikingatiden/järnåldern i Jämtland. Han var tämligen kritisk till att några jämtar varit med på vikingafärder, då han ansåg att jämtarna inte var några sjömän, och knappt seglade ens på Storsjön. Även den i Jämtland välkända myten om Arnljot ansåg han vara en förskönad historia. Eftersom man inte kunde låta vikingamyten spilla över på Jämtland så tog man i stället en rövarhövding och gjorde honom till hjälte, det vill säga Arnljot. Aksel själv säger att han naturligtvis läst Hedenvinds böcker, umgåtts och diskuterat med honom men om det skulle finnas några likheter dem emellan så var det i så fall omedvetet. Att både Hedenvind och Aksel skrev verk som handlade om Arnljot och då inte den romantiserade hjälteberättelsen som var den vanliga får väl också ses som ett omedvetet drag från Aksel i fråga om inflytande från Hedenvind. Det samma gäller för det faktum att inte heller Aksels vikingaberättelser bygger på att jämtarna var med ut på vikingafärderna. Rent spontant kan man däremot anta att Hedenvind påverkat Aksel medvetet eller inte.

Ytterligare en person som förmodligen inspirerade Aksel och förmodligen hjälpte honom med sina historiska tolkningar var Sven B. F. Jansson, runforskarare och riksantikvarie 1966–1972. I en brevväxling mellan dessa personer från 1953 diskuteras Aksels tolkningar av placeringen av den bro som nämns på runstenen på Frösön. Av breven framgår även att de träffats vid något tillfälle.

Om man tittar på de fakta som Aksel använder sig av i sina böcker så kan man se lite av vad han var influerad av och hur kunskaperna om vikingatiden har förändrats fram till idag. I ett landskap som Jämtland där fångstgroparna utgör majoriteten av fornlämningarna vore det konstigt om inte Aksel använt sig av den typen av jakt i sina berättelser. Aksel hade ett por-te ute i skogarna i närheten av Nälidsjön. I närheten av denna plats finns fångstgropar och vi får därför anta att Aksel sett dessa och funderat över deras användning. I *Den leende guden* beskriver Aksel en jaktscen där man driver älgarna mot de övertäckta groparna med hjälp av hundar. Mellan groparna har man satt upp fånggårdsel för att styra älgarna rätt, och i botten av groparna finns järnbeskodd botten-spjut. Allt detta, förutom att man använde just hundar för att driva älgen, finns det belägg för. På gamla kartor över områden med fångstgropar finns ritat olika sorters staket mellan groparna och en del fynd i utgrävda gropar tyder på att man haft spjut i botten av groparna, även om en trälåda som låste fast benen i botten verkar ha varit det vanligaste.

Ett exempel som är taget från *Österhus brinner* tycker jag personligen är intressant. Aksel skriver här om Gydas kläder och de smycken som hon bär:

”Guldormen blänkte kring hennes arm och silverbucklorna kupade sig över bröstet”

Den gängse uppfattningen har under lång tid varit att de spännbucklor man funnit i kvinnogravarna har suttit mellan bröstet och axeln trots att fynden ofta gjorts på den plats där Aksel ville placera dem. Detta har man förklarat med att när kroppen förmultnar kommer spännbucklorna att hasa ner lite och ge intrycket av att ha suttit på bröstet. 2008 skrev textilingenjören och arkeologen Annika Larsson en artikel om den vikingatida kvinnodräkten, där hon påtalar det faktum att spännbucklorna hittas på bröstet och hon menar att det även är där de har suttit när kvinnan levde. Förklaringen tror Annika Larsson ligger i att man helt enkelt var för pryd för att tro att kvinnorna ville markera bröstet så tydligt.

Här var alltså Aksel före sin tid och det gör att jag villigt ser genom fingrarna med det faktum att de arkeologiska fynden tyder på att spännbucklorna och runstenarna inte är samtida. Kanske kan Aksel komma undan med förklaringen att jämtarna inte riktigt hängde med i modets nycker i Mälardalen.

Ett annat exempel på fakta i böckerna är när bokens huvudperson, Tryn, ska lära sig att rista runor. Den som lär honom detta är Osmundus, en präst som varit på längre resor och som vet lite om hur det var i England. Han säger att i England var runristningen en äresyssla som räknades som lika god som mången hövdings. Motivet till detta påstående var att övertala Tryn till att bli runristare. Om påståendet att runristaren hade hög status i England är helt sant eller inte tänker jag låta vara osagt. Däremot kan man konstatera att det i England inte finns runstenar på det sättet som vi är vana vid i Sverige. De nordbor som kom till England kom till en plats som redan hade byggt upp ett fungerande samhälle med fungerande administration och skriftspråk. I stället för att framhärda i sitt sätt att rista anammade de den engelska konstarten med ornamenterade stenkors och kistor. Lite av den ornamentik som vi ser på runstenar och smycken överfördes till England men runorna blev mindre vanliga. 1200 av de 2500 runstenar vi känner till i dag finns i Uppland, i Danmark finns 300 och i Norge ca 50 stycken. Resterande är till största delen spridda över Sverige. De nordmän som kom till England var till största delen danskar och norrmän och de hade inte samma tradition att göra runstenar som de som bodde i Mälardalen. Osmundus påstående är då förmodligen inte helt korrekt. En person som ristade i sten kunde förmodligen försörja sig i England också men inte som runstensristare utan mer troligt som dekoratör med vikingatida ornamentik som specialitet.

Det sista exemplet som jag vill visa på är den klassiska vikingahjälmen med horn. Symbolen för vikingen har sedan slutet av 1800-talet varit en kraftig man med skägg och en hjälm prydd med horn. Aksel skriver även han om en hornprydd hjälm. Under en strid mellan Kolbjörn och Faste i *Den leende guden* använder Faste en hjälm som han tillförskansat sig under en fångstfärd. Hjälmen beskrivs som en kostbar hornbeprydd sak som troligen tillhört en storman.

Myten om den hornförsedda hjälmen uppstod under nationalromantiken och kommer antagligen från de avbildningar som finns på den danska Gundestrupskitteln. Tyvärr är inte kitteln från vikingatid utan från 100-talet f. Kr, alltså nästan 1000 år före vikingatiden.

De vikingatida hjälmfynden är få, endast tre i hela Norden, men bildbevisen för hur hjälmarna såg ut är något fler. På de gotländska bildstenarna och Bayeux-tapeten kan man se hur vikingarna eller de som kom i kontakt med vikingarna avbildade hjälmarna. Ingen av de funna hjälmarna eller bilderna ger några bevis för att det skulle ha varit hornprydda.

Att Aksel använder sig av hjälmar med horn, dock endast som en förmögen mans ägodel, är i sitt sammanhang inte konstigt. Ännu idag lever ju myten kvar; många souvenirer som vi säljer till utländska turister varje år har olika vikingatida teman och ofta innebär det en viking med hornprydd hjälm. Ur praktisk synpunkt är hornen snarast en belastning. Dels blir hjälmen tyngre, dels finns risken att fastna och dessutom är hornen i vägen då hjälmen kan bli väldigt otymlig. Hornhjelmen faller mest på sin egen orimlighet.

Aksel själv säger i en intervju i LT från 1957 att han alltid försökt hålla sig till historiska fakta. I alla fall i den mån det gått. Har det inte funnits fakta att tillgå har han gjort som vilken författare som helst skulle ha gjort, han har fabulerat. Hade han dessutom levt idag så hade han haft ytterligare en källa att använda sig av då de nya dateringarna på Överhogdalsbonaderna ligger, som äldst, i samma tid som runstenen. När Aksel var verksam var dateringen 1100-tal, vilket den med största sannolikhet är även idag, men tidsspannet har genom C14-datering inramats till 1040-1170 e Kr. Med lite fantasi och en gnutta fakta kan faktiskt kvinnan (som jag utgår från att det är) som vävde bonaderna vara samtida med och kanske till och med kände Tryn som ristade runorna på stenen...

ATT SKAPA KONST UTIFRÅN ARKIV OCH FÖREMÅL

Jim Hedlund och Bert-Ola Henriksson

Arkivpedagog, Landsarkivet i Östersund respektive museipedagog, Jamtli

Att skapa konst av dokument och föremål; är ett nytt samarbetsprojekt mellan Jamtli och Landsarkivet i Östersund. Projektet är utformat som ett skolprogram och vi har i första hand vänt oss till årskurs fem och nio. Det tema som vi arbetar med är andra världskriget och beredskapstiden 1939-45. Detta är ett tema som bör fungera väl då det är en period som många har viss kännedom om. Och givetvis att ämnet även ingår i skolans kursplan.

Eleverna skall i projektet, med hjälp av vår vägledning inspireras och ges möjlighet att själva söka kunskap och information genom arkivens material. Arkivmaterialet, som visar smakprov på hur det var att leva under beredskapsåren ska, hos eleven, väcka känslor och inspiration till det egna skapandet – konsten.

Programmets mål är att:

- ge eleverna ytterligare inblick i hur det var i Sverige under beredskapstiden
- stimulera till kreativitet
- låta eleverna utforska kulturens potential
- skapa starkare upplevelser och nya dimensioner av besök i arkiv och föremålsmagasin
- inspirera till möten med kulturarv genom konst

När andra världskriget rasade i Europa drog kriget med sig våra grannländer. Vi i Sverige hade turen att stå utanför. Men på grund av "vår regions" närhet till Norge fick vi i Jämtlands län kriget inpå knuten. Hur var det att leva och verka här under denna tid? Hur klarade man sig igenom kristid, ransonering, inkallelser och försörjningsproblem? Detta är exempel på frågeställningar som vi tar upp under "lektionen".

Utifrån rollspel, bilder, dokument och olika föremål (som eleverna får både prova och känna på) skall en känsla och inspiration växa fram, som i slutskedet skall resultera i konstskapande.

Programmet består av tre delar. I den första delen av programmet introduceras andra världskriget och beredskapstiden. I den andra delen diskuteras begreppet beredskap utförligare. Den tredje delen innebär konstskapande.

Del 1

Upplägg:

En av pedagogerna hälsar deltagarna välkomna och går kortfattat igenom vad som kommer att hända under programmet. Programmets tema introduceras genom att musik från tiden spelas. Därefter genomförs ett kort rollspel som är hämtat ur arkivdokument. I vårt fall tas ett flyktingärende upp. Därefter går man kort igenom vad som kommer att hända härnäst i det pedagogiska programmet. Detta följs av berättelser om vad som hände under andra världskriget utifrån dessa teman: censur, neutralitet, ransonering, propaganda, flyktingar, hjälparbete, beredskap, spioner och konst. Inom varje tema förklaras hur det var i Sverige och i länet utifrån dokument från arkivet. Vid flera tillfällen betonades att det är riktiga berättelser och dokument som finns i arkivet, att det vi beskriver verkligen har hänt i verkligheten. Materialet är rikt på bilder och de båda pedagogerna pratar växelvis. Denna del av programmet avslutas genom att deltagarna får gå runt och se på dokumenten, läsa berättelser och tidningar, prova kläder – uniformer, hjälmar och gasmask med mera.

Del 2

Upplägg:

Gruppen förflyttar sig utomhus till ett fältkök. Deltagarna får sitta på bänkar och får filter att svepa om sig för att inte frysa. Här kommer en kortare berättelse om hur det kan vara att leva ute i fält. Deltagarna får även kåsor och får sedan "köa" till det uppsatta fältköket, där de serveras varm grönsaksbuljong och skorpor. Slutligen hålls en dialog med deltagarna om hur väl förberedda de är idag – vad man bör tänka på och hur beredskapen är nu för tiden.

Del 3

Upplägg:

Delen inleds med en repetition av vad vi gjort tidigare under programmet. Sen går vi över till själva skapandet – Vi befinner oss i Jamtlis konstateljé. Olika material, redskap och tekniker presenteras varefter deltagarna börjar sitt eget skapande. De tidigare intrycken av programmet (fakta, bilder, dialog och känsla) får bli inspiration till deltagarnas skapande. Skapandet kan därmed se väldigt olika ut för olika personer.

Slutord

Detta program är utformat för att stimulera många sinnen och lyfta fram nyfikenheten att söka information och inspireras till skapandet ur lärandet – ett annorlunda sätt att undervisa. Detta projekt att kombinera arkivmaterial och konst kan vara en lustfylld och kreativ väg att förankra kunskap.

TAL I SAMBAND MED UTDELANDET AV NCK:S PRIS, 3 FEBRUARI 2010

Karin Thomasson, NCK:s ordförande

Mottagare: Bente Jensen

En god kulturarvspedagogisk upplevelse förutsätter en mycket kompetent kulturarvspedagog. Årets prismottagare Bente Jensen har en solid utbildning i bagaget med universitetsutbildning i medeltidsarkeologi, historia och journalistik – dessutom från tre olika universitet, vilket inte var vanligt på 80-talet!

Bente har vid sidan av sin karriär som arkivarie bland annat ägnat sin kraft åt att under flera år vara extern lektor vid Aalborg Universitet samt styrelsemedlem i viktiga danska organisationer med olika inriktningar som "Landsforeningen til Bevaring af Foto og Film", "Den Jyske Historiker", "Organisationen Danske Arkiver" och "Sammenslutningen af Lokalarkiver". Dessutom har Bente bidragit med sin organisatoriska talang i Nordisk Arkivförmedlingsnätverk och i "Organisationen af Danmarks Arkivers Formidlingsnetværk". Utöver detta har hon verkat som redaktör och textproducent i en rad tidskrifter och böcker. Denna bredd speglar Bentes allsidiga och genuina intresse för de många skilda frågor och utmaningar som det professionella arbetet med kulturarv innebär.

Men till saken! Varför har vi bett Bente Jensen att vara här ikväll? Jo, därför att Bente är en av de arkivpedagogiska pionjärerna inte bara i Danmark, utan också i Norden.

För 20 år sedan stod inte arkivförmedling och arkivpedagogik särskilt högt i kurs, och det var inte en verksamhet som särskilt många brydde sig om, eller lade energi på. I dag har intresset för dessa frågor ökat betydligt.

Nu ska vi inte tala illa om gamla kollegor – för det är länge sedan – men vi måste erkänna att det var mycket svårt att sälja in budskapet om att arkiv kan användas i pedagogiska sammanhang. Likaså att kunskap om arkiv inte är var mans egendom. Men borde vara det. Bente stod i frontlinjen i kampen för att förändra synen på arkiv och förmedling. Hon var också en av

drivkrafterna bakom att man måste förhålla sig professionellt inte bara till arkivariens yrke, utan också till arkivpedagogens verksamhet.

Bente, med sitt sinne för teori, insåg också tidigt att det var viktigt att sätta fokus på begreppsbyggnad och definiera begrepp som *tillhandahålla* och *tillgängliggöra* å ena sidan och *förmedling* och *pedagogisk användning* å andra. Genom att fokusera på skillnaderna har det sedan varit möjligt att få acceptans för de två senare begreppens innebörd, vilket också öppnat upp för både sektorsmässig och politisk uppmärksamhet.

Bente har i sin dagliga verksamhet som arkivarie vid Aalborg Stadsarkiv utvecklat och genomfört mängder av arkivpedagogiska program för olika målgrupper. Med samma entusiasm har hon också tagit sig an arbetet med att utveckla det, som de flesta besökare uppfattar som själva arkivet eller institutionen, nämligen forskarsalen, eller som man säger i Danmark, "läsesalen". Längre var läsesalen en lokal som man förväntade sig – eller till och med krävde – skulle vara tyst och helt anonym, men självklart med bra ljus för läsningens skull! En lokal som inte var attraktiv och lockande för massorna, men som var desto mer exklusiv för de få utvalda.

Men det ville Bente ändra på! Hon menade att forskarsalen skulle vara funktionell och tilltalande för så många som möjligt och tillgodose både medvetna, och ofta omedvetna, behov. Med den specialkunskap och kompetens som Bente utvecklat på forskarsalsområdet var det sedan naturligt att hon tog på sig ansvaret för att skapa en gemensam forskarsal för arkiv, bibliotek och museum i Aalborg. Bente har genom rapporter låtit oss följa detta, många gånger, svåra arbete på nära håll, och vi har lärt oss hur stor skillnad det är mellan den sektorspecifika tankevärlden i arkiv, bibliotek och museer. Det är en mycket viktig kunskap i dessa ABM-tider!

Bente förhåller sig alltid professionellt till sitt ämnesområde, och med nyfikenhet söker hon också ny kunskap och inspiration, ofta utanför landets gränser. Studieresor ut i världen har länge varit naturligt för Bente, vilket faktiskt är uppseendeväckande eftersom det fortfarande är ganska få kolleger från lokala och regionala arkiv och museer som prioriterar detta arbete.

Bente ser hela tiden nya möjligheter att synliggöra och lyfta fram arkivet. Därför finns Aalborg Stadsarkiv inte bara som fysisk verksamhet och med hemsida, utan naturligtvis också på Facebook sedan länge. Bente är själv aktiv i ett antal Facebook-grupper och inte bara sådana som handlar om arkiv eller kulturarv. Hon är nämligen också intresserad av trädgårdsodling och kombinerar det gärna med intresset för fotografi. Bente skapar och delar med sig av fotografier med till exempel historiska rosor som motiv. Ett annat intresse och talang handlar om mat och matlagning. Vilket är intressant även ur ett annat perspektiv! Det är inte vetenskapligt bevisat, men vi tror det finns ett visst sammanhang mellan bra kulturarvspedagogik och god mat!

Bente Jensen är den fjärde mottagaren av NCK:s kulturarvspedagogiska årspris.

När NCK – Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik – 2006 inrättade detta pris var motiveringen följande:

"Det är viktigt att verka för att höja statusen för det kulturarvspedagogiska arbetet. I en sådan tanke ingår bland annat, att mycket konkret visa uppskattning för gott kulturarvspeda-

gogisk arbete, att lyfta fram goda exempel till inspiration samt att medverka till att omvärlden upptäcker det spännande kulturarvpedagogiska arbetsfältet. Därför vill NCK inrätta ett kulturarvpedagogiskt pris som kan tilldelas en person eller en institution/organisation som har utfört framstående insatser inom det kulturarvpedagogiska verksamhetsfältet.”

NCK:s prismottagare 2010 lever helt och fullt upp till denna beskrivning, och vi är glada och stolta över att kunna utdela priset till Bente Jensen.

Innan du får priset skal jag bara komma ihåg att säga att priset består av tre delar: Ett diplom, en mindre summa pengar (25 000 SEK) och – inte minst – ett åtagande att komma tillbaka om ett år och vara keynote speaker på nästa års vårkonferens.

Gratulerar!